

ΟΙ ΕΠΙΤΡΟΠΕΣ
ΣΥΜΜΟΡΦΩΣΗΣ ΚΑΙ Η
ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥΣ ΣΤΗΝ
ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΩΝ ΔΙΕΘΝΩΝ
ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΩΝ
ΣΥΜΦΩΝΙΩΝ

Γιώργος Δικαίος

ΕΕΕΠ Ερευνητικά Κείμενα 1/2016

Ιανουάριος 2016

**Εργαστήριο Ευρωπαϊκής
Ενοποίησης και Πολιτικής**
Αιόλου 42-44, 105 60 Αθήνα

Οι Επιτροπές Συμμόρφωσης και η Συμβολή τους στην Εφαρμογή των Διεθνών Περιβαλλοντικών Συμφωνιών

Γιώργος Δικαίος

*Βοηθός Ερευνητής, Εργαστήριο Ευρωπαϊκής Ενοποίησης και Πολιτικής,
Πανεπιστήμιο Αθηνών*

ΕΕΕΠ Ερευνητικά Κείμενα 1/2016

Η παρούσα μελέτη είναι η διπλωματική εργασία του Γιώργου Δικαίου που εκπονήθηκε κατά το ακαδημαϊκό έτος 2014-2015 στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Σπουδές» του τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης του Πανεπιστημίου Αθηνών υπό την επίβλεψη της αναπληρώτριας καθηγήτριας Εμμανουέλας Δούση.

Copyright © 2016
Εργαστήριο Ευρωπαϊκής Ενοποίησης και Πολιτικής

Αιόλου 42-44, 105 60 Αθήνα
Τηλ: 210 368 8945, 210 368 8963
e-mail: info-eeep@pspa.uoa.gr

Με την επιφύλαξη παντός δικαιώματος

Περίληψη

Η παρούσα μελέτη εξετάζει τους μηχανισμούς συμμόρφωσης, ένα νέο θεσμικό όργανο, που έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο ορισμένων διεθνών περιβαλλοντικών συμφωνιών. Οι μηχανισμοί συμμόρφωσης είναι επιφορτισμένοι με τον έλεγχο της συμμόρφωσης των κρατών-μερών με τις διατάξεις των εκάστοτε συμφωνιών. Στη μελέτη χρησιμοποιούνται δύο μηχανισμοί συμμόρφωσης ως παραδείγματα, η Επιτροπή Συμμόρφωσης του Πρωτοκόλλου του Μόντρεαλ και αυτή του Πρωτοκόλλου του Κιότο. Ο σκοπός είναι να αναλυθούν τα βασικά θεσμικά χαρακτηριστικά τους, οι βασικές αρχές λειτουργίας τους, όπως και η θέση που καταλαμβάνουν στο διεθνές (περιβαλλοντικό) σύστημα. Επίσης, εξετάζεται το κατά πόσον λειτουργούν αποτελεσματικά οι μηχανισμοί αυτοί βάσει των αρμοδιοτήτων τους (γίνεται λόγος για νομική αποτελεσματικότητα καθώς η συμμόρφωση είναι νομικός όρος). Τέλος, γίνεται μια σύντομη συζήτηση για τον νεοτερισμό που εισάγουν οι μηχανισμοί αυτοί στη μελέτη του διεθνούς δικαίου, καθώς δρουν κατά κύριο λόγο ανεξάρτητα από τα κράτη και ασχολούνται με διοικητικού τύπου ζητήματα, γεγονός που πιθανώς να δρομολογήσει αλλαγές στη δομή και τη λειτουργία του διεθνούς δικαίου.

Λέξεις-κλειδιά

Διαδικασίες μη-συμμόρφωσης, Επιτροπές Συμμόρφωσης, Πρωτόκολλο του Μόντρεαλ, Πρωτόκολλο του Κιότο, Νομική αποτελεσματικότητα, Διεθνές δίκαιο

Ευχαριστίες

Οφείλονται ευχαριστίες πρωτίστως στην Εμμανουέλα Δούση καθώς και στην Τώνια Ζερβάκη, στη Φιλίππα Χατζησταύρου, στην Εκάβη Αθανασοπούλου, στη Λυδία Αβράμη, στη Δανάη Κωνσταντινίδου, στους γονείς μου και την αδελφή μου και σε φίλους που, ο καθένας με τον δικό του τρόπο, μου προσέφεραν την πολύτιμη βοήθειά τους για να ολοκληρωθεί το παρόν κείμενο.

Περιεχόμενα

Συντομογραφίες	4
Εισαγωγή	5
1. Η Φυσιογνωμία των Επιτροπών Συμμόρφωσης	8
1.1. Ιστορική αναδρομή και θεωρητικές καταβολές.....	8
1.2. Οι βασικές αρχές λειτουργίας.....	10
1.3. Νομικό καθεστώς και νομική αξία των αποφάσεων.....	14
2. Οι Επιτροπές Συμμόρφωσης στην πράξη	21
2.1. Από το Μόντρεαλ στο Κιότο: Θεσμικά χαρακτηριστικά.....	21
2.2. Λειτουργία και ζητήματα αποτελεσματικότητας.....	26
2.2.1. Ενεργοποίηση των διαδικασιών.....	28
2.2.1.1. Πρωτόκολλο του Μόντρεαλ.....	29
2.2.1.2. Πρωτόκολλο του Κιότο.....	30
2.2.2. Αρμοδιότητες και τρόπος λήψης αποφάσεων.....	31
2.2.2.1. Πρωτόκολλο του Μόντρεαλ.....	31
2.2.2.2. Πρωτόκολλο του Κιότο.....	32
2.2.3. Πρακτική των Επιτροπών Συμμόρφωσης και Αποτελεσματικότητα.....	34
2.2.3.1. Πρωτόκολλο του Μόντρεαλ.....	35
2.2.3.2. Πρωτόκολλο του Κιότο.....	38
Καταληκτικές σκέψεις	42
Βιβλιογραφία	45

Συντομογραφίες

Πρωτόκολλο του Κιότο	Πρωτόκολλο του Κιότο στη Σύμβαση-Πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών για την Κλιματική Αλλαγή
Πρωτόκολλο του Μόντρεαλ	Πρωτόκολλο του Μόντρεαλ για τις Ουσίες που Κατάστρέφουν τη Στοιβάδα του Όζοντος
CoP	Conference of Parties
MoP	Meeting of Parties
UNEP	United Nations Environmental Programme
UNFCCC	United Nations Framework Convention on Climate Change

“The weather has been so fundamental to shaping our society that one can argue that every aspect of life – economical, political, technical, cultural, emotional – is linked to or derived from it. Over the centuries, defending ourselves from weather has proved even more important than protecting ourselves from each other in the form of war and violence. If you cannot withstand the weather, you cannot survive”.

The Weather Project,
Olafur Eliasson.

Εισαγωγή

Από τις αρχές της δεκαετίας του '70 η ενασχόληση με τα περιβαλλοντικά προβλήματα ξέφυγε από τα στενά κρατικά όρια και αναδείχθηκε ως σημαντικό ζήτημα σε διεθνές επίπεδο.¹ Οι διαδικασίες που δρομολογήθηκαν οδήγησαν στη συνομολόγηση διεθνών περιβαλλοντικών συμφωνιών με σκοπό να επιλύσουν τα σχετικά προβλήματα, βασιζόμενες στη συνεργασία των κρατών που συμμετέχουν σε αυτές. Επειδή, όμως, συχνά παρατηρούνταν περιπτώσεις μη συμμόρφωσης,² από τα τέλη της δεκαετίας του '80 τα κράτη αναζήτησαν μηχανισμούς οι οποίοι θα τα (συν)επικουρούν στην αποτελεσματική εφαρμογή των δεσμεύσεων που αναλαμβάνουν βάσει των διαφόρων διεθνών περιβαλλοντικών συμφωνιών.

Σήμερα, αρκετές περιβαλλοντικές συμφωνίες, και τα πρωτόκολλα που τις συμπληρώνουν, διαθέτουν τέτοιου είδους μηχανισμούς, οι οποίοι είναι ευρέως γνωστοί ως non-compliance procedures (διαδικασίες μη-συμμόρφωσης). Το πρώτο πρωτόκολλο που θέσπισε διαδικασίες μη-συμμόρφωσης και τις ανέπτυξε βαθμιαία είναι το *Πρωτόκολλο του Μόντρεαλ για τις Ουσίες που Καταστρέφουν τη Στοιβάδα του Όζοντος* (1987 – Πρωτόκολλο του Μόντρεαλ). Οι διαδικασίες του Πρωτοκόλλου του Μόντρεαλ αποτέλεσαν το πρότυπο και για άλλες διεθνείς περιβαλλοντικές συμφωνίες, οι οποίες άρχισαν σταδιακά να θεσμοθετούν διαδικασίες μη-συμμόρφωσης. Μία από τις σημαντικότερες είναι αυτή του *Πρωτοκόλλου του Κιότο στη Σύμβαση-Πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών για την*

---

¹ Δούση Ε. (2014), *Η Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση σε Κρίση: Ρίο+20: Υποσχέσεις με Αβέβαιη Εφαρμογή*, Αθήνα: Παπαζήσης, σ. 37.

² Την παρούσα εργασία δεν απασχολούν οι λόγοι για τους οποίους τα κράτη δεν συμμορφώνονται με τις δεσμεύσεις που αναλαμβάνουν στο διεθνές επίπεδο και δη για τα περιβαλλοντικά ζητήματα. Έναν αντιπροσωπευτικό κατάλογο με πιθανούς λόγους μη-συμμόρφωσης δίνουν σε άρθρο τους οι Goeyten N. and Maes F. (2011), “Compliance Mechanisms in Multilateral Environmental Agreements: An Effective Way to Improve Compliance?”, *Chinese Journal of International Law*, 10, σ. 798. Στην ελληνική βιβλιογραφία για μια σύντομη ανάλυση βλ. Κουταλάκης Χ. (2012), “Η (Μη) Συμμόρφωση των Κρατών προς τις Διεθνείς Περιβαλλοντικές Δεσμεύσεις”, στο Κόντης Α. και Τσαρδανίδης Χ. (επιμ.), *Διεθνής Πολιτική Οικονομία: Θεωρία, Δομή και Προκλήσεις της Παγκόσμιας Οικονομίας*, β' έκδοση επαυξημένη και βελτιωμένη, Αθήνα: Σάκκουλας, σ. 897-914 και για εκτενέστερη ανάλυση βλ. Κουταλάκης Χ. (2012), *Γιατί Δεν Εφαρμόζονται οι Νόμοι; Θεωρία και Πρακτική της Περιβαλλοντικής Συμμόρφωσης στην Ελλάδα*, Αθήνα: Gutenberg, σ. 31-130.

Κλιματική Αλλαγή (1997 – Πρωτόκολλο του Κιότο), καθώς προσφέρει νέα εργαλεία για τον έλεγχο και την επιβολή της συμμόρφωσης. Το κυριότερο χαρακτηριστικό των διαδικασιών μη-συμμόρφωσης είναι ότι δεν στηρίζονται αποκλειστικά στη νομική ανάλυση των περιπτώσεων που εξετάζουν, ούτε χρησιμοποιούν τους συνήθεις μηχανισμούς επιβολής του διεθνούς δικαίου. Τα νεότερα συμβατικά κείμενα, δηλαδή, καθιερώνουν χαλαρές διαδικασίες «αντί της καθιέρωσης μιας διαδικασίας ενεργοποίησης της διεθνούς ευθύνης μέσα από συνήθεις μηχανισμούς επίλυσης των διεθνών διαφορών, νομική ενατένιση που συναντάμε στο κλασικό διεθνές δίκαιο».³

Στην παρούσα εργασία, θα μελετηθούν, κατά κύριο λόγο, τα θεσμικά χαρακτηριστικά των διαδικασιών μη-συμμόρφωσης, η νομική τους υπόσταση και η λειτουργία τους. Ζήτημα προς διερεύνηση είναι επίσης το κατά πόσον το θεσμικό πλαίσιο που τα ίδια τα κράτη διαμορφώνουν επηρεάζει τελικά τον βαθμό συμμόρφωσής τους με τις δεσμεύσεις που αναλαμβάνουν στο διεθνές επίπεδο. Επομένως, θα εξεταστεί το κατά πόσον οι Επιτροπές Συμμόρφωσης, οι θεσμοί που εγκαθιδρύονται βάσει των διαδικασιών μη-συμμόρφωσης, συμβάλλουν στην αποτελεσματική εφαρμογή των διεθνών περιβαλλοντικών συμφωνιών⁴ μέσω της ενασχόλησής τους με τον έλεγχο της συμμόρφωσης των συμβαλλομένων μερών. Για τον σκοπό αυτό αντλούνται δεδομένα από τη λειτουργία των διαδικασιών μη-συμμόρφωσης του Πρωτοκόλλου του Μόντρεαλ και του Πρωτοκόλλου του Κιότο, επειδή οι διαδικασίες αυτών των δύο Πρωτοκόλλων αποτελούν σημεία αναφοράς για τη δημιουργία και την εξέλιξη των διαδικασιών μη-συμμόρφωσης εν γένει.

Παρ' όλο που η ακαδημαϊκή μελέτη έχει πολλάκις δείξει ότι η διασφάλιση της συμμόρφωσης με τις περιβαλλοντικές συμφωνίες δεν είναι το κυρίως πρόβλημα,⁵ τα ζητήματα συμμόρφωσης έχουν αποκτήσει περίοπτη θέση στις επιστημονικές συζητήσεις, κάτι για το οποίο εν μέρει ευθύνεται η ραγδαία ανάπτυξη των περιβαλλοντικών προβλημάτων, που οδήγησε στην πεποίθηση ότι έστω και κάποια πρόοδος είναι καλύτερη από καθόλου πρόοδο.⁶ Έτσι, η συμμόρφωση είναι από τα πιο πολυσυζητημένα θέματα τόσο στο διεθνές δίκαιο όσο και, πιο συγκεκριμένα, στο διεθνές περιβαλλοντικό δίκαιο. Πολλοί, μάλιστα, είναι αυτοί που υποστηρίζουν ότι «η έλλειψη μηχανισμών συμμόρφωσης είναι η αχίλλειος πτέρνα της διεθνούς διακυβέρνησης», κάτι που παραμένει ένα από τα

---

³ Δούση Ε. (2012), “Το Διεθνές Σύστημα Προστασίας του Περιβάλλοντος”, στο Κόντης Α. και Τσαρδανίδης Χ. (επιμ.), *Διεθνής Πολιτική Οικονομία: Θεωρία, Δομή και Προκλήσεις της Παγκόσμιας Οικονομίας*, β' έκδοση επανυξημένη και βελτιωμένη, Αθήνα: Παπαζήσης, σ. 875.

⁴ Οι διεθνείς περιβαλλοντικές συμφωνίες διακρίνονται σε πολυμερείς, περιφερειακές και υπο-περιφερειακές. Στην παρούσα εργασία εξετάζονται παραδείγματα πολυμερών διεθνών περιβαλλοντικών συμφωνιών.

⁵ Το κυρίως πρόβλημα είναι συχνά το περιεχόμενο αυτό καθεαυτό των συμφωνιών που δεν ανταποκρίνεται στις ανάγκες του περιβαλλοντικού προβλήματος. Birnie P. et al (2009), *International Law and the Environment*, 3rd edition, Oxford: Oxford University Press, σ. 239.

⁶ Klabbers J. (2008), “Compliance Procedures”, στο Bodansky D. et al (eds), *The Oxford Handbook of International Environmental Law*, Oxford: Oxford University Press, σ. 1000.

σημαντικότερα ζητήματα προς βελτίωση.⁷

Πέρα όμως από τη κριτική αποτίμηση των διαδικασιών μη-συμμόρφωσης, στην παρούσα εργασία θα γίνει επίσης μία προσπάθεια αποκρυστάλλωσης μιας πρώιμης συζήτησης που αναδύεται στη διεθνή βιβλιογραφία για τις πιθανές αλλαγές που φέρνουν οι διαδικασίες αυτές στον τρόπο που αντιμετωπίζεται το διεθνές (περιβαλλοντικό) δίκαιο.

Στην ελληνική βιβλιογραφία η συζήτηση για τις διαδικασίες μη-συμμόρφωσης στο πλαίσιο του διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου είναι φτωχή. Έχει πολύ ενδιαφέρον βέβαια να παρατηρήσουμε ότι και στη διεθνή βιβλιογραφία δεν είναι θέμα που έχει απασχολήσει έντονα τους αναλυτές, είτε αυτοί είναι πολιτικοί επιστήμονες είτε νομικοί επιστήμονες. Αυτό μπορεί να οφείλεται στο ότι οι διαδικασίες μη-συμμόρφωσης μπορεί από πολλούς να θεωρούνται δευτερεύουσα διαδικασία και οι Επιτροπές Συμμόρφωσης⁸ δευτερεύοντα όργανα, γεγονός που στηρίζεται στο ότι τα όργανα αυτά είναι συνήθως επικουρικά σε κάποια Διάσκεψη των Συμβαλλομένων Μερών (Conference of the Parties – CoP ή Meeting of the Parties – MoP) μιας σύμβασης, η οποία και αυτή με τη σειρά της δεν είναι πρωτεύον όργανο στο πλέγμα της σύμβασης.

Η διάρθρωση της εργασίας έχει ως εξής: Το Πρώτο Μέρος ξεκινά με το θεωρητικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύσσονται οι διαδικασίες μη-συμμόρφωσης, στη συνέχεια δε αναλύονται οι αρχές λειτουργίας τους, η νομική τους υπόσταση και η νομική (μη) δεσμευτικότητα των αποφάσεών τους. Το Δεύτερο Μέρος χωρίζεται σε δύο κεφάλαια: το πρώτο (χρησιμοποιώντας ως παραδείγματα τα Πρωτόκολλα του Μόντρεαλ και του Κιότο) αναλύει τα θεσμικά χαρακτηριστικά των διαδικασιών μη-συμμόρφωσης, καθώς αυτά είναι που παίζουν σημαντικό ρόλο κατά τη λειτουργία των διαδικασιών. Το δεύτερο κεφάλαιο αφορά τη λειτουργία των διαδικασιών μη-συμμόρφωσης επί τω έργω (γίνονται αναφορές σε υποθέσεις και των δύο υπό εξέταση Πρωτοκόλλων με έμφαση στην ελληνική περίπτωση) και κλείνει με την αποτίμηση της αποτελεσματικότητάς τους. Τέλος, στις Καταληκτικές Σκέψεις, θα συζητηθεί ο νεοτερισμός που εισάγει η καθιέρωση των Επιτροπών Συμμόρφωσης στο διεθνές δίκαιο και η επίδραση που έχει στην εν γένει φύση του.

---

⁷ Young O. (2014), “The Effectiveness of International Environmental Regimes: Existing Knowledge, Cutting-edge Themes, and Research Strategies”, στο Betsill M. (eds), *Advances in International Environmental Politics*, 2nd edition, Basingstoke: Palgrave Macmillan, σ. 287.

⁸ Ονομασίες που δίνονται: Compliance Committee, Implementation Committee ή Reviewing Committee, κ.τ.λ.

1. Η Φυσιογνωμία των Επιτροπών Συμμόρφωσης

1.1. Ιστορική αναδρομή και θεωρητικές καταβολές

Όπως έχει παρατηρηθεί, και είναι ίσως αυτός ένας από τους βασικότερους λόγους ανάπτυξης των μηχανισμών συμμόρφωσης, υπάρχει σημαντικό κενό μεταξύ της θεωρίας και της πρακτικής του περιβαλλοντικού δικαίου και της διεθνούς περιβαλλοντικής συνεργασίας. Με άλλα λόγια, η ευθύνη των κρατών από μόνη της δεν φαίνεται να επαρκεί για την τήρηση των κανόνων του διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου.⁹ Για αυτόν τον λόγο, και για να μπορέσουν τα κράτη να έχουν καλύτερα επίπεδα συμμόρφωσης,¹⁰ δημιούργησαν αυτή τη «μεσοβέζικη» λύση των διαδικασιών που ενεργοποιούνται σε περιστατικά μη συμμόρφωσης ώστε α) να μπορούν να υποστηρίξουν ότι έχουν όλη την καλή πρόθεση να συμμορφώνονται με τις δεσμεύσεις που αποδέχονται και β) να μπορούν να (απο)λαμβάνουν βοήθεια (θα δούμε παρακάτω με ποιους τρόπους) από τη διεθνή κοινότητα ώστε να συμμορφώνονται.¹¹

Πριν την ύπαρξη διαδικασιών μη-συμμόρφωσης, οι οποίες για πρώτη φορά σε συμβατικό κείμενο προβλέφθηκαν ρητώς στο Πρωτόκολλο του Μόντρεαλ, είχαν αναπτυχθεί οι CoP/MoP, όργανα/μηχανισμοί που ανέπτυξαν οι διεθνείς περιβαλλοντικές συμφωνίες (κυρίως) ώστε να μπορούν να εξελίσσονται χωρίς να χρειάζεται αναθεώρηση της αρχικής συμφωνίας.

Λόγω βέβαια της ιδιότητάς τους αυτής, οι CoP/MoP άρχισαν να αποκτούν (και έχουν αποκτήσει) ολοένα και μεγαλύτερη επιρροή και πλέον είναι δύσκολο να αμφισβητηθεί η σημασία τους, καθώς δημιουργήθηκαν ακριβώς για να κρατάνε τις συμφωνίες ζωντανές· εντός των αρμοδιοτήτων τους, «που ορίζονται ρητά ή συνάγονται σιωπηρά από τη σύμβαση που τα δημιουργεί... περιλαμβάνονται, μεταξύ άλλων, η παρακολούθηση της εφαρμογής του

⁹ Goote M. (1999), "Non-Compliance Procedures in International Environmental Law: The Middle Way between Diplomacy and Law", *International Law FORUM du droit international*, 1, σ. 83.

¹⁰ Συχνά τα κράτη επιθυμούν να συμμορφώνονται με τις διεθνείς συμφωνίες έτσι ώστε να αποκτούν καλύτερη φήμη μέσα στο διεθνές σύστημα και κατά συνέπεια μεγαλύτερη επιρροή και ισχυρότερη διαπραγματευτική θέση και σε άλλους τομείς που απασχολούν τον διεθνή χώρο. Μέσω της συμμετοχής σε ένα διεθνές καθεστώς και της συμμόρφωσης με τις επιταγές αυτού, ένα κράτος μπορεί να δημιουργήσει το προφίλ πρόθυμου κράτους που (έχει σκοπό να) συνεργάζεται με την υπόλοιπη παγκόσμια/διεθνή κοινότητα ώστε να συμβάλλει στην επίλυση κοινών προβλημάτων. (McEvoy D. (2013), "Enforcing Compliance with International Environmental Agreements Using a Deposit-Refund System", *International Environmental Agreements*, 13, σ. 493).

¹¹ Πρέπει βέβαια να σημειωθεί ότι κατά κύριο λόγο οι διαδικασίες μη-συμμόρφωσης αφορούν (ή έστω αφορούσαν μέχρι κάποια χρονική περίοδο) τα ανεπτυγμένα κράτη, καθώς τα αναπτυσσόμενα είναι γνωστό ότι δυσκολεύονται να συμμορφωθούν ελλείψει χρημάτων και υποδομών. Δηλαδή, στο Πρωτόκολλο του Μόντρεαλ τα αναπτυσσόμενα κράτη και τα κράτη με οικονομία σε μετάβαση δεν μπορούσαν να βρεθούν ενώπιον της Επιτροπής Συμμόρφωσης μέχρι το 1999 οπότε και έληγε η «περίοδος χάριτος» που είχαν για να μειώσουν τις εκπομπές που απομειώνουν τη στοιβάδα του όζοντος. Αντίστοιχα, στο Πρωτόκολλο του Κιότο, μέχρι στιγμής, μόνο για τα κράτη που περιλαμβάνονται στο Annex I μπορούν να κινηθούν οι διαδικασίες μη-συμμόρφωσης.

συμβατικού πλαισίου από τα συμβαλλόμενα μέρη, η λήψη αποφάσεων για συγκεκριμένα θέματα που αφορούν στην υλοποίηση του συμβατικού πλαισίου, η αναθεώρηση τεχνικών παραρτημάτων που ενδεχομένως συνοδεύουν το συμβατικό πλαίσιο, η υιοθέτηση κατευθυντήριων οδηγιών ή κωδίκων πρακτικής»¹² και πολλά άλλα, διατηρώντας έτσι τις συμφωνίες ενημερωμένες ανάλογα με τις διαρκώς εξελισσόμενες ανάγκες.

Έτσι, είναι εμφανές ότι, πλέον, η εξέλιξη του διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου γίνεται και μέσα από μόνιμα θεσμοθετημένες διαδικασίες λήψης αποφάσεων (permanent decision-making activities), και όχι τόσο από τη συνομολόγηση νέων συμφωνιών.¹³ Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, αντίστοιχα, αναπτύχθηκαν οι διαδικασίες μη-συμμόρφωσης, οι οποίες καλούνται α) να επικουρήσουν τα κράτη-μέρη μιας συμφωνίας να συμβαδίζουν με αυτά που ορίζει η τελευταία, βρίσκοντας – διοικητικώ τω τρόπω (και όχι δικαστικώ) – λύσεις για όσα προβλήματα αντιμετωπίζουν και β) να αναζητούν λύσεις για την καλύτερη εφαρμογή (implementation) των συμφωνηθέντων (δευτερεύουσα αρμοδιότητα). Έτσι, οι διαδικασίες αυτές, οι οποίες (σχεδόν πάντα) αποτελούν επικουρικά όργανα των CoP/MoP (καθώς αυτά έχουν και τη δυνατότητα να εγκαθιδρύουν και δευτερεύοντα όργανα), αποκτούν έναν πολύ σημαντικό ρόλο στην εφαρμογή των διεθνών περιβαλλοντικών συμφωνιών, καθώς μέσω των αποφάσεων που λαμβάνουν α) υποδεικνύουν το πώς πρέπει να εφαρμόζεται μια συμφωνία και β) ερμηνεύουν τις διατάξεις της συμφωνίας.

Ευθύς παραπάνω αναφέρθηκε ότι ο συνηθέστερος τρόπος με τον οποίο υλοποιούνται οι διαδικασίες μη-συμμόρφωσης είναι οι Επιτροπές Συμμόρφωσης που λειτουργούν ως διοικητικά όργανα και όχι ως δικαστικά. Το γεγονός αυτό έχει πυροδοτήσει σειρά συζητήσεων με διάφορες προεκτάσεις, τις οποίες θα εξετάσουμε εδώ, καθώς κρίνονται σημαντικές οι εξελίξεις που έχουν φέρει στο φως οι διαδικασίες μη-συμμόρφωσης σε σχέση με το διεθνές περιβαλλοντικό δίκαιο και την εφαρμογή του.

Η συζήτηση για τον ρόλο των διαδικασιών μη-συμμόρφωσης, λοιπόν, στο διεθνές (περιβαλλοντικό) δίκαιο¹⁴ είναι πολύ πρόσφατη και έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον να δει κανείς πώς αυτές οι διοικητικές διαδικασίες επηρεάζουν α) την εξέλιξη του διεθνούς δικαίου, β) την ουσία του οριζόντιου συστήματος στο οποίο στηρίζεται το διεθνές δίκαιο και γ) την ουσία (και την υπεροχή) της κρατικής κυριαρχίας.

---

¹² Δούση Ε. (2014), *ό.π.*, σ. 159. Βλ. στο ίδιο, σ. 158-159 για τη σύσταση και τις αρμοδιότητες των CoP/MoP.

¹³ Gehring T. (2008), "Treaty-Making and Treaty Evolution", στο Bodansky D. et al (eds), *The Oxford Handbook of International Environmental Law*, Oxford: Oxford University Press, σ. 479.

¹⁴ Επιτροπές συμμόρφωσης οι οποίες όμως χαρακτηρίζονται γενικά από διαφορετικό τρόπο λειτουργίας και έχουν διαφορετικού τύπου αρμοδιότητες, συναντάμε επίσης στο διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο και σε διεθνείς συμφωνίες για τον έλεγχο των πυρηνικών όπλων.

Κατ' αρχήν θα αναφερθούν επιγραμματικά οι λειτουργικές διευκολύνσεις που προσφέρουν οι διοικητικές διαδικασίες στη λειτουργία του διεθνούς δικαίου γενικά.¹⁵ Τέσσερα είναι τα βασικά χαρακτηριστικά που καταγράφονται στη βιβλιογραφία:¹⁶ Πρώτον, οι διοικητικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων ανανεώνουν τις κανονιστικές προσδοκίες (*normative expectations*) και γεφυρώνουν τυχόν μη αναμενόμενα ή μη προβλέψιμα κενά του διεθνούς δικαίου, με στόχο την αποφυγή παρερμηνειών από τα κράτη τόσο ως προς τις υποχρεώσεις τους όσο και ως προς τις κοινές ευθύνες που αναλαμβάνουν σε διεθνές επίπεδο. Δεύτερον, συμβάλλουν στην εξέλιξη των διεθνών συνθηκών και καθεστώτων, φροντίζοντας ώστε διάφορα ζητήματα που δύνανται να αποφασιστούν στο επίπεδό τους, να μην φτάνουν να δημιουργούν την ανάγκη για διαπραγματεύσεις νέων παραρτημάτων, συμφωνιών, κ.τ.λ., κάτι το οποίο θα απαιτούσε χρονοβόρες διαδικασίες και την (επαν)επικύρωση από τα συμβαλλόμενα κράτη. Τρίτον, συμβάλλουν, όπως προαναφέρθηκε, στη γρήγορη εξέλιξη των περιβαλλοντικών συστημάτων, λαμβάνοντας αποφάσεις που δεν αναφέρονται ρητά στην αρχική συμφωνία. Το τέταρτο στοιχείο, το οποίο αφορά μόνο τις CoP/MoP (ή, έστω, η πρακτική δεν έχει δείξει ακόμη ότι μπορούν να προβούν σε τέτοιου είδους κινήσεις και οι Επιτροπές Συμμόρφωσης), είναι η δυνατότητα δημιουργίας επικουρικών οργάνων που διέπονται από *soft law*, αν η υιοθέτηση *hard law* μοιάζει αδύνατη.¹⁷ Στο τέταρτο αυτό στοιχείο ταιριάζει η φυσιογνωμία και ο χαρακτήρας των Επιτροπών Συμμόρφωσης που βάσει πρακτικής δημιουργούνται ύστερα από απόφαση CoP/MoP και που, όπως θα υποστηριχθεί στη συνέχεια, είναι μια λογική συνέπεια της απροθυμίας των κρατών να δημιουργήσουν ένα αυστηρό σύστημα – το οποίο θα είχε κυρωτικό χαρακτήρα – για την καταπολέμηση της μη συμμόρφωσης.

1.2. Οι βασικές αρχές λειτουργίας

Μεταξύ των αναλυτών επικρατεί η άποψη ότι το παραδοσιακό διεθνές (περιβαλλοντικό) δίκαιο και η κλασική αντίληψη της ευθύνης των κρατών δεν μπορούν να ανταπεξέλθουν στις ανάγκες που παρουσιάζει η διεθνής/παγκόσμια προστασία του περιβάλλοντος. Έτσι, αναζητούνται καινούργιοι τρόποι – μέσα στο υπάρχον καθεστώς – για να αντιμετωπιστούν αποτελεσματικά τα

---

¹⁵ Οι διοικητικές διαδικασίες αυτές αναφέρονται από τη βιβλιογραφία κυρίως στις CoP/MoP αλλά, βέβαια, βρίσκουν εφαρμογή και στις διαδικασίες μη-συμμόρφωσης καθώς όπως αναφέρθηκε αυτές αποτελούν δευτερεύοντα όργανα των CoP/MoP.

¹⁶ Στο ίδιο, σ. 480-482.

¹⁷ «*Hard law* refers to legally binding obligations that are precise and that delegate authority for interpreting and implementing the law... *Soft law* encompasses a broader array of rules that are weakened among varying degrees of the dimensions of obligation, precision, and delegation». Matisoff D. (2010), "Are International Environmental Agreements Enforceable? Implications for Institutional Design", *International Environmental Agreements*, 10, σ. 170. Ο Matisoff, φυσικά, παραθέτει (ελαφρώς επεξεργασμένες) φράσεις των Abbott και Snidal στο κλασικό άρθρο τους για το *hard law* και το *soft law*: Abbott K. and Snidal D. (2000), "Hard and Soft Law in International Governance", *International Organization*, 54:3, σ. 421-456).

περιβαλλοντικά προβλήματα.¹⁸ Οι διαδικασίες μη-συμμόρφωσης είναι ένας από αυτούς τους – ηπιότερους – τρόπους και ευθύς παρακάτω θα δούμε τα χαρακτηριστικά εκείνα που τις ξεχωρίζουν από το κλασικό διεθνές δίκαιο, κάτι το οποίο κυρίως φαίνεται από τη διαφορά που παρουσιάζουν σε σχέση με τα δικαστικά μέσα που συνήθως χρησιμοποιούνται για την επίλυση διεθνών διαφορών.

Για κάποιους αναλυτές, οι διαδικασίες μη-συμμόρφωσης αποτελούν κλάδο της παραδοσιακής πρακτικής της επίλυσης διαφορών (dispute settlement) που ακολουθείται στο διεθνές δίκαιο.¹⁹ Όμως, ενώ όντως θα μπορούσαν να ενταχθούν σε αυτήν την ευρύτερη κατηγορία, οι διαδικασίες μη-συμμόρφωσης δεν έχουν σκοπό να επιλύσουν κάποια διαφορά. Ορισμένοι αναλυτές μιλούν μάλιστα για «αποφυγή αντιδικιών» (dispute avoidance).²⁰ Ο βασικός στόχος των διαδικασιών αυτών είναι να αντιμετωπίζουν ζητήματα μη συμμόρφωσης εκ μέρους των κρατών είτε όταν αυτά έχουν ήδη λάβει χώρα είτε δρώντας προληπτικά, έχοντας εξετάσει πιθανές εστίες μη συμμόρφωσης και προτείνοντας στις CoP/MoP συγκεκριμένες λύσεις.²¹ Ο τρόπος με τον οποίο ενεργοποιούνται οι διαδικασίες μη-συμμόρφωσης, βέβαια, δεν είναι ο κλασικός δικαστικός ή διαιτητικός αλλά συναντάμε μια ιδιαίτερη πρακτική που στηρίζεται κατ' αρχήν στη συνεργασία – στη συνεργασία των κρατών. Τα κράτη, μέσα από τον εκάστοτε μηχανισμό συμμόρφωσης, καλούνται να είναι υποστηρικτικά και διευκολυντικά απέναντι στο κράτος που παρεκκλίνει από τα συμφωνηθέντα. Έτσι, οι διαδικασίες μη-συμμόρφωσης έχουν αναπτυχθεί πάνω σε μία σειρά από βασικές αρχές, οι οποίες αναφορικά είναι: η μη-αντιπαράθεση, η μη-αντιπαλότητα, η συνεργασία, ο μη-δικαστικός χαρακτήρας, ο συμβουλευτικός χαρακτήρας, η διαφάνεια, η αμεροληψία, η προβλεψιμότητα. Επίσης, θα πρέπει να είναι αποτελεσματικές, ευέλικτες, απλές και διευκολυντικές.²² Όλες αυτές οι αρχές πάνω στις οποίες στηρίζονται οι

---

¹⁸ Birnie P. et al (2009), *ό.π.*, σ. 238-9· Fitzmaurice M. and Redgwell C. (2000), “Environmental Non-Compliance Procedures and International Law”, *Netherlands Yearbook of International Law*, 31, σ. 38· Klabbbers J. (2008), *ό.π.*, σ. 1000-1.

¹⁹ Nollkaemper A. (2002), “Compliance Control in International Environmental Law: Traversing the Limits of the National Legal Order”, *Yearbook of International Environmental Law*, 13:1, σ. 165.

²⁰ Montini M. (2009), “Procedural Guarantees in Non-Compliance Mechanisms”, στο Treves T. et al (eds), *Non-Compliance Procedures and Mechanisms and the Effectiveness of International Environmental Agreements*, Hague: TMC Asser Press, σ. 389.

²¹ Η ερμηνεία ή η αποσαφήνιση των διατάξεων των Συμφωνιών, μέσω της λειτουργίας των διαδικασιών μη-συμμόρφωσης, θεωρείται ότι μπορεί να είναι ίσως και η σημαντικότερη προστιθέμενη αξία που μπορούν αυτές να προσφέρουν, αναβαθμίζοντας έτσι σημαντικά τον προληπτικό τους χαρακτήρα (Fodella A. (2009), “Structural and Institutional Aspects of Non-Compliance Mechanisms”, στο Treves T. et al (eds), *Non-Compliance Procedures and Mechanisms and the Effectiveness of International Environmental Agreements*, Hague: TMC Asser Press, σ. 364)· UNEP (2007), *Compliance Mechanisms under Selected Multilateral Environmental Agreements*, DEL/0931/NA, σ. 10-11.

²² «[Non-compliance procedures should be] non-confrontational, non-adversarial, cooperative, non-judicial, consultative, transparent, fair, predictable and effective, flexible, simple,

διαδικασίες μη-συμμόρφωσης (είτε θεωρηθεί ότι ανήκουν στις παραδοσιακές μορφές επίλυσης διαφορών είτε όχι) συνηγορούν στο ότι οι μηχανισμοί συμμόρφωσης λειτουργώντας κατ' αυτόν τον τρόπο, θα πετύχουν καλύτερα τον στόχο τους.

Σε γενικές γραμμές, επομένως, οι διαδικασίες μη-συμμόρφωσης δεν επιδιώκουν να εκδώσουν δικαστικού χαρακτήρα αποφάσεις βασισμένες σε καθαρά νομική ανάλυση των περιστάσεων, αλλά προσπαθούν να βρουν μια «συμβιβαστική» λύση που να λειτουργεί προς όφελος του κράτους που παρεκκλίνει από τις δεσμεύσεις του, επικουρώντας το ώστε να επιστρέψει στη νομιμότητα. Η ανάπτυξη των μηχανισμών αυτών μοιάζει να είναι «η απάντηση της διεθνούς κοινότητας στη διαπίστωση ότι οι κλασικές διαδικασίες επίλυσης διαφορών και οι δικαστικές λύσεις, όπως διαιτητικά δικαστήρια και διεθνή δικαστήρια, δεν χρησιμοποιούνται συχνά και δεν προσφέρουν αποτελεσματικά μέσα ώστε να διασφαλιστεί η συμμόρφωση με τις πολυμερείς συμφωνίες».²³ Έτσι, φαίνεται ότι τα κράτη προσπαθούν να αποφύγουν τη δικαστική και τη νομική οδό, μετακινώντας τυχόν αδυναμίες τους κατά την εφαρμογή των διεθνών περιβαλλοντικών κανόνων προς μία ηπιότερη και διακυβερνητικού τύπου διαδικασία²⁴ ώστε α) να μπορούν να ελέγχουν περισσότερο τη διαδικασία και τα αποτελέσματά της και β) να επωφελούνται από τα διευκολυντικά και υποστηρικτικά μέσα που θα διαθέτει η υπόλοιπη διεθνής κοινότητα (μέσω βέβαια των οργάνων της εκάστοτε διεθνούς συμφωνίας) σε περίπτωση που αυτό κρίνεται αναγκαίο για τη συμμόρφωσή τους. Είναι σαφές, επομένως, ότι τα κράτη έχουν προτιμήσει να αναπτύξουν αυτού του είδους διαχειριστικούς/τεχνοκρατικούς (managerial) μηχανισμούς όταν αντιμετωπίζουν προβλήματα μη συμμόρφωσης, κάτι το οποίο φαίνεται να αποδεικνύεται σε γενικές γραμμές αποτελεσματικό,²⁵ και που βέβαια δεν επηρεάζει την κυριαρχία του κράτους μέσα στο σύστημα.

---

facilitative». Montini M. (2009), *ό.π.*, σ. 390. Ο λόγος που επιλέγεται η συγκεκριμένη παραπομπή είναι ότι προσφέρει έναν αναλυτικό κατάλογο αρχών που διέπουν τις διαδικασίες μη-συμμόρφωσης. Προφανώς, κάποιος μπορεί να προσθέσει και άλλες ή και να διαφωνεί με κάποιες αναλόγως με το τι εξετάζεται.

²³ Goeyten N. and Maes F. (2011), *ό.π.*, σ. 823.

²⁴ Για το ότι οι διαδικασίες μη-συμμόρφωσης αποτελούν διακυβερνητικά όργανα κάνουν λόγο οι Birnie P. et al (2009), *ό.π.*, σ. 240: Έχει ενδιαφέρον να σημειωθεί πως εδώ αναφέρεται ότι ως διακυβερνητικό forum, οι διαδικασίες μη-συμμόρφωσης δύνανται να είναι πιο αποτελεσματικές και να επιτηρούν καλύτερα τη συμμόρφωση των κρατών-μελών με τις υποχρεώσεις ενός καθεστώτος. Επίσης, οι Fitzmaurice M. and Redgwell C. (2000), *ό.π.*, σ. 40 και οι Birnie P. et al (2009), *ό.π.*, σ. 245, κάνουν λόγο για πολυμερή εσωτερική ή εναλλακτική διαδικασία επίλυσης των προβλημάτων που εμφανίζονται, χωρίς να χρειάζεται εμπλοκή τρίτων που θα έκανε τη διαδικασία να μοιάζει περισσότερο δικαστική. Αντιθέτως, βέβαια, μπορεί να υποστηριχθεί ότι με το να είναι οι μηχανισμοί συμμόρφωσης διακυβερνητικό όργανο και όχι τεχνοκρατικό, η έννοια της συμμόρφωσης και τα μέσα αντιμετώπισης της μη-συμμόρφωσης υπόκεινται σε (πολιτική) ερμηνεία που, ως γνωστόν, έχει συνήθως αποτέλεσμα τον ελάχιστο κοινό παρανομαστή ώστε να μπορούν να συμφωνήσουν (όλα) τα κράτη-μέλη, κάτι που τους καθιστά λιγότερο αποτελεσματικούς.

²⁵ Goeyten N. and Maes F. (2011), *ό.π.*, σ. 801.

Οι κύριοι λόγοι που δεν επηρεάζεται από τις διαδικασίες αυτές η κυριαρχία του κράτους μέσα στο διεθνές (δικαιϊκό) σύστημα, είναι δύο. Πρώτον, παρά το γεγονός ότι υπάρχει μεταβίβαση (διοικητικών) αρμοδιοτήτων σε διεθνές επίπεδο, παραμένει στη διακριτική ευχέρεια του κάθε κράτους η εφαρμογή του δευτερογενούς κανονιστικού πλαισίου που παράγεται από τα διεθνή όργανα που εξετάζουν τη συμμόρφωση. Αυτό, βέβαια, είναι συνέπεια της ίδιας της φύσης των μηχανισμών συμμόρφωσης, δηλαδή του μη υποχρεωτικού χαρακτήρα τους. Ο δεύτερος λόγος είναι η εμφανής διάθεση των κρατών για την απομάκρυνση από δικαστικού χαρακτήρα διαδικασίες. Οι αποφάσεις που θα λαμβάνονταν σε ένα τέτοιο πλαίσιο θα ήταν δεσμευτικές και θα μπορούσε να μην εξυπηρετούν ή να μη συμβαδίζουν με τα συμφέροντα των ενδιαφερομένων κρατών. Έτσι, επινοήθηκε και αναπτύχθηκε η εναλλακτική λύση των διαδικασιών μη-συμμόρφωσης, η οποία δρα προς το συμφέρον των κρατών επικουρώντας τα να παραμένουν εντός νομιμότητας των δεσμεύσεων που αναλαμβάνουν σε διεθνές επίπεδο.

Έχει πολύ ενδιαφέρον, επίσης, ότι εντός των συγκεκριμένων διαδικασιών δεν γίνεται λόγος για παραβίαση (breach) των διατάξεων μιας συμφωνίας ή ενός πρωτόκολλου (παρ' όλο που κάτι τέτοιο είναι συχνό φαινόμενο στις διεθνείς περιβαλλοντικές συμφωνίες) αλλά γίνεται λόγος για κράτη που παρεκκλίνουν των δεσμεύσεων τους σε διεθνές επίπεδο, που βρίσκονται σε κατάσταση μη συμμόρφωσης.²⁶ Αυτό έχει οδηγήσει τις διαδικασίες μη-συμμόρφωσης να αναπτυχθούν επάνω σε ένα ενδιαφέρον δίπολο: ευελιξία και σταθερότητα. Τη σταθερότητα την επιτυγχάνουν μέσω των θεσμικών κανόνων επί τη βάση των οποίων λειτουργούν (δεν είναι *ad hoc* διαδικασίες) και των δικλίδων ασφαλείας που προσφέρουν στα κράτη, ενώ την ευελιξία την προσφέρουν λόγω του διπλωματικού τους χαρακτήρα και της ιδιότητάς τους να παραμένουν ουδέτερες και να στηρίζονται στη *μη-αντιπαράθεση*.²⁷ Η ευελιξία τους, επίσης, στηρίζεται εν μέρει στο ότι οι κανόνες που τις διέπουν δεν είναι θεσμικά ολοκληρωμένοι ούτε εξαντλητικοί, με αποτέλεσμα να μπορούν να ελιχθούν και να αντιμετωπίσουν κάθε περίπτωση διαφορετικά ανάλογα με τις εκάστοτε ανάγκες. Επιπλέον, φαίνεται ότι τα κράτη προτιμούν τον τρόπο με τον οποίο έχει διαμορφωθεί η λειτουργία των διαδικασιών μη-συμμόρφωσης, καθώς θεωρούν ότι η συμμετοχή τους σε αυτές έχει εθελοντικό χαρακτήρα, κάτι το οποίο θα μπορούσε να πάψει να ισχύει αν γίνονταν πιο αυστηροί οι κανόνες λειτουργίας.²⁸ Όλα αυτά συμβάλλουν επιπλέον στην ιδιάζουσα θέση που έχουν

---

²⁶ Birnie P. et al (2009), *ό.π.*, σ. 238.

²⁷ Goote M. (1999), *ό.π.*, σ. 85.

²⁸ Klabbbers J. (2008), *ό.π.*, σ. 1006. Υποστηρίζεται, μάλιστα, ότι ο εθελοντικός χαρακτήρας των διαδικασιών μη-συμμόρφωσης τις καθιστά πιο αποτελεσματικές (Milano E. (2009), "The Outcomes of the Procedure and their Legal Effects", στο Treves T. et al (eds), *Non-Compliance Procedures and Mechanisms and the Effectiveness of International Environmental Agreements*, Hague: TMC Asser Press, σ. 417).

οι διαδικασίες μη-συμμόρφωσης στο πλαίσιο του διεθνούς δικαίου: είναι «ένας συμβιβασμός μεταξύ διπλωματίας και δικαίου».²⁹

Είναι φανερό, επομένως, η διάθεση των κρατών να μιλούν για συμμόρφωση στα πλαίσια της παγκόσμιας περιβαλλοντικής διακυβέρνησης και η αποστροφή τους στην αναφορά της ευθύνης των κρατών για τυχόν παραβιάσεις (ένα θέμα που τόσο σε πολιτικό όσο και σε επιστημονικό επίπεδο παραμένει ανέγγιχτο) που, όπως μόλις αναφέρθηκε, δεν αποκαλούνται καν παραβιάσεις.

1.3. Νομικό καθεστώς και νομική αξία των αποφάσεων

Όπως καθίσταται αντιληπτό από τη συζήτηση που έγινε στο προηγούμενο κεφάλαιο, η θέση των διαδικασιών μη-συμμόρφωσης στο διεθνές δίκαιο δεν είναι σαφής και ο τρόπος λειτουργίας τους δεν συμβαδίζει με τις συνήθειες λειτουργίες του διεθνούς δικαίου. Ενώ δρουν υποχρεωτικώς εντός του πλαισίου του,³⁰ έχουν αναπτύξει διαφορετικού είδους διαδικασίες που δεν ταιριάζουν ακριβώς με τον οριζόντιο χαρακτήρα του. Οι μηχανισμοί συμμόρφωσης είναι περισσότερο διοικητικού παρά νομικού/δικαστικού τύπου διαδικασίες, χωρίς να είναι ούτε διαδικασίες (πολιτικής) συναίνεσης που συνήθως (αν όχι πάντοτε) ακολουθούνται στο διεθνές δίκαιο. Έτσι, παρ' όλη τη θεωρητική συζήτηση που έχει ξεκινήσει λόγω του διοικητικού χαρακτήρα των διαδικασιών μη-συμμόρφωσης, δηλαδή για το κατά πόσον οδηγούμαστε σε οιονεί συνταγματοποίηση του διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου (όπως διατείνονται οι υποστηρικτές των διαδικασιών μη-συμμόρφωσης) ή για το εάν δεν συντελούνται αλλαγές στη δομή του διεθνούς δικαίου,³¹ το σημαντικότερο είναι ότι «οι διαδικασίες μη-συμμόρφωσης αντανάκλουν την ανάγκη να διασφαλίζεται τόσο η απρόσκοπτη συμμετοχή [των κρατών] σε μια συμφωνία όσο και η εκπλήρωση των γενικών μη-αμοιβαίων υποχρεώσεων³² που έχουν σχεδιαστεί για την επιτυχή διασφάλιση των κοινών στόχων».³³

---

²⁹ Goote M. (1999), *ό.π.*

³⁰ Klabbbers J. (2008), *ό.π.*, σ. 1002-3.

³¹ Cardesa-Salzmann A. (2011), "Constitutionalising Secondary Rules in Global Environmental Regimes: Non-Compliance Procedures and the Enforcement of Multilateral Environmental Agreements", *Journal of Environmental Law*, 24:1, σ. 121.

³² Εδώ αξίζει να σημειωθεί ότι πολλοί είναι οι αναλυτές (Chayes A. and Chayes A.H. (1993), "On Compliance", *International Organization*, 47:2, σ. 185· Goeyten N. and Maes F. (2011), *ό.π.*, σ. 802· Goote M. (1999), *ό.π.*, σ. 83) που μιλάνε για το ζήτημα της τήρησης όλων των συμφωνηθέντων βάσει της Συνθήκης της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών (*pacta sunt servanda*: άρθρο 26). Με βάση το άρθρο αυτό, κανονικά, τα συμφωνηθέντα πρέπει να εφαρμόζονται από τη στιγμή που υπογράφονται και τα κράτη να αντιμετωπίζουν τις δεσμεύσεις τους καλή τη πίστει – και ότι σε περίπτωση μη εφαρμογής των συμφωνηθέντων να υπάρχουν κυρώσεις. Οι διεθνείς περιβαλλοντικές συμφωνίες βεβαίως υπάγονται στις διατάξεις του Δικαίου των Συνθηκών και εδώ είναι που προκύπτει το πρόβλημα καθώς οι διαδικασίες μη-συμμόρφωσης έρχονται να δείξουν με τον πλέον επίσημο τρόπο ότι δεν εφαρμόζονται όλα τα συμφωνηθέντα και ότι μάλιστα αντιμετωπίζονται ανά περίπτωση και χωρίς να κινούνται κυρωτικές διαδικασίες, αλλοιώνοντας κατά κάποιον τρόπο αυτήν την πολύ βασική αρχή του διεθνούς δικαίου

Στο παρόν κεφάλαιο, πέραν της συζήτησης που θα ακολουθήσει για τη νομική δεσμευτικότητα των αποφάσεων των Επιτροπών Συμμόρφωσης, θα δούμε το πώς αυτές αρχικά αναπτύχθηκαν και ποιά είναι η νομική βάση στην οποία στηρίζονται. Πιο συγκεκριμένα, θα εξετασθούν τα παραδείγματα του Πρωτοκόλλου του Μόντρεαλ (1987) και του Πρωτοκόλλου του Κιότο (1997) με στόχο να καταδειχθεί η λειτουργία της πρώτης τη τάξει Επιτροπής Συμμόρφωσης (αυτής του Πρωτοκόλλου του Μόντρεαλ που τέθηκε σε ισχύ το 1992) όσο και της Επιτροπής Συμμόρφωσης (αυτής του Πρωτοκόλλου του Κιότο που τέθηκε σε ισχύ το 2005) που παρουσιάζει μια σημαντική ιδιαιτερότητα όσον αφορά τον νομικό χαρακτήρα των αποφάσεών της.

Η δημιουργία Επιτροπών Συμμόρφωσης, όπως προαναφέρθηκε, είναι μία από τις σχετικά πρόσφατες εξελίξεις των διεθνών περιβαλλοντικών καθεστώτων και σε όλες τις περιπτώσεις³⁴ έχει υλοποιηθεί μετά από απόφαση του διακυβερνητικού οργάνου (συνήθως CoP ή MoP) της εκάστοτε συμφωνίας που είναι επιφορτισμένο με την παρακολούθηση της εφαρμογής της. Σε κάποιες περιπτώσεις, ιδιαίτερα παλαιότερων συμβατικών κειμένων, η απόφαση που λαμβάνει η CoP/MoP για την εγκαθίδρυση θεσμικού μηχανισμού επιτήρησης της μη συμμόρφωσης γίνεται βάσει της θεωρίας των συνεπαγόμενων αρμοδιοτήτων.³⁵ Σε γενικές γραμμές πάντως, τα νεότερα συμβατικά κείμενα έχουν εντός των άρθρων τους εξουσιοδοτική ρήτρα (“enabling clause”) που προβλέπει τη δημιουργία τόσο των διαδικασιών μη-συμμόρφωσης όσο και των θεσμικών μηχανισμών που θα τις πλαισιώνουν.³⁶

(Fitzmaurice M. (2009), “Non-Compliance Procedures and the Law of Treaties”, στο Treves T. et al (eds), *Non-Compliance Procedures and Mechanisms and the Effectiveness of International Environmental Agreements*, Hague: TMC Asser Press, σ. 455). Έτσι, για ακόμη μια φορά μένει ανοιχτό το ζήτημα της ευθύνης των κρατών όταν δεν συμμορφώνονται με τις διατάξεις των διεθνών περιβαλλοντικών συμφωνιών, καθώς οι υπάρχοντες μηχανισμοί τους δίνουν τη δυνατότητα να ελίσσονται βάσει των συμφερόντων τους.

³³ Fitzmaurice M. and Redgwell C. (2000), *ό.π.*, σ. 41.

³⁴ Εκτός από τις Επιτροπές Συμμόρφωσης του Πρωτοκόλλου του Μόντρεαλ και του Πρωτοκόλλου του Κιότο, υπάρχουν αντίστοιχες Επιτροπές και σε άλλες δέκα Διεθνείς Περιβαλλοντικές Συμφωνίες. Βλ. Treves T. et al (eds, 2009), *Non-Compliance Procedures and Mechanisms and the Effectiveness of International Environmental Agreements*, Hague: TMC Asser Press· βλ. *αυτόθι*, υποσημ. 61.

³⁵ Goeyten N. and Maes F. (2011), *ό.π.*, σ. 803· Για τη θεωρία των συνεπαγόμενων αρμοδιοτήτων βλ. Klabbbers J. (2009), *An Introduction to International Institutional Law*, 2nd edition, Cambridge: Cambridge University Press, σ. 59-64.

³⁶ Υπάρχουν λίγες περιπτώσεις (1979 Long-Range Transboundary Air Pollution Convention and its Protocols, 1989 Basel Convention on the Transboundary Movements of Hazardous Wastes and Their Disposal) που οι διαδικασίες μη-συμμόρφωσης δεν αναφέρονται στην αρχική συμφωνία και οι CoP/ MoP έχουν επικαλεστεί γενικές διατάξεις της συμφωνίας ώστε να εγκαθιδρύσουν τις Επιτροπές Συμμόρφωσης (Treves T. (2009), “Introduction”, στο Treves T. et al (eds), *Non-Compliance Procedures and Mechanisms and the Effectiveness of International Environmental Agreements*, Hague: TMC Asser Press, σ. 3). Εδώ μπορούμε να μιλήσουμε για τη θεωρία των συνεπαγόμενων αρμοδιοτήτων. Βέβαια, κάποιοι αναλυτές θεωρούν ότι οι διαδικασίες μη-συμμόρφωσης δεν πρέπει να στηρίζονται νομικώς στις συνεπαγόμενες αρμοδιότητες, καθώς έτσι βασίζονται σε σαθρά θεμέλια (Fodella A. (2009), *ό.π.*, σ. 358).

Παραδείγματος χάριν, το άρθρο 8 του Πρωτοκόλλου του Μόντρεαλ καλούσε τα κράτη-μέλη του, από την πρώτη τους κιόλας συνάντηση στο πλαίσιο του Πρωτοκόλλου (MoP), να εξετάσουν και να εγκρίνουν συγκεκριμένες διαδικασίες και θεσμικούς μηχανισμούς που θα επιτρέψουν τον καθορισμό της έννοιας της μη συμμόρφωσης με τις διατάξεις του Πρωτοκόλλου και, εν συνεχεία, να ορίσουν το πώς θα ενεργοποιούνται οι διαδικασίες αυτές για την αντιμετώπιση της μη συμμόρφωσης.³⁷ Όσον αφορά το Πρωτόκολλο του Κιότο, το άρθρο 18 είναι αρκετά αναλυτικότερο του προηγούμενου (λογικό άλλωστε καθώς συνετάχθη δέκα χρόνια αργότερα). Πιο συγκεκριμένα, προβλέπεται η δημιουργία διαδικασιών και μηχανισμών που θα επιτρέψουν τον καθορισμό της έννοιας της μη συμμόρφωσης με τις διατάξεις του Πρωτοκόλλου (όπως ακριβώς στο Πρωτόκολλο του Μόντρεαλ) καθώς και δύο ακόμη στοιχεία, τα οποία αποτελούν την καινοτομία του μηχανισμού συμμόρφωσης του Πρωτοκόλλου του Κιότο: α) προβλέπεται η θεσμοθέτηση ενδεικτικού καταλόγου με πιθανές συνέπειες σε περίπτωση μη συμμόρφωσης και β) γίνεται λόγος για δημιουργία παραρτήματος στο Πρωτόκολλο ώστε να καταστούν νομικά δεσμευτικές οι διαδικασίες και οι μηχανισμοί που θα ιδρυθούν.³⁸

Σε αντίθεση με το Πρωτόκολλο του Κιότο που κατάφερε, όπως προβλεπόταν, στην πρώτη CoP/MoP να εγκαθιδρύσει τις διαδικασίες μη-συμμόρφωσης (Decision 27/CMP.1: *Procedures and mechanisms relating to compliance under the Kyoto Protocol*),³⁹ τα κράτη-μέρη του Πρωτοκόλλου του

---

³⁷ Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer (Montreal, Canada, 16 September 1987), *ILM* 26 (1987) 1541, in force 22 September 1989, άρθρο 8: «The Parties, at their first meeting, shall consider and approve procedures and institutional mechanisms for determining non-compliance with the provisions of this Protocol and for treatment of Parties found to be in non-compliance».

³⁸ Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change (Kyoto, Japan, 11 December 1997), *ILM* 37 (1998) 22, in force 15 February 2005, άρθρο 18: «The Conference of the Parties serving as the meeting of the Parties to this Protocol shall, at its first session, approve appropriate and effective procedures and mechanisms to determine and to address cases of non-compliance with the provisions of this Protocol, including through the development of an indicative list of consequences, taking into account the cause, type, degree and frequency of non-compliance. Any procedures and mechanisms under this Article entailing binding consequences shall be adopted by means of an amendment to this Protocol». Αξίζει να σημειωθεί ότι τέτοιο παράρτημα μέχρι στιγμής δεν έχει υπάρξει, αλλά όπως θα δούμε παρακάτω (Μέρος Β, 2.3.3.), οι αποφάσεις της Επιτροπής Συμμόρφωσης του Πρωτοκόλλου του Κιότο αντιμετωπίζονται ως νομικά δεσμευτικές.

³⁹ UNFCCC, *Report of the Conference of the Parties serving as the meeting of the Parties to the Kyoto Protocol on its first session, held at Montreal from 28 November to 10 December 2005*, FCCC/KP/CMP/2005/8/Add.3 (εφεξής η παραπομπή αυτή θα εμφανίζεται ως «Non-Compliance Procedure of the Kyoto Protocol»), σ. 92-98. Επιπλέον, στη δεύτερη CoP/MoP (UNFCCC, *Report of the Conference of the Parties serving as the meeting of the Parties to the Kyoto Protocol on its second session, held at Nairobi from 6 to 17 November 2006*, FCCC/KP/CMP/2006/10/Add.1, σ. 17-27) υιοθετήθηκε με το Παράρτημα της Decision 4/CMP.2 (*Compliance Committee*), ο εσωτερικός κανονισμός που διέπει την Επιτροπή Συμμόρφωσης (*Rules of procedure of the Compliance Committee of the Kyoto Protocol*). Αξίζει να αναφέρουμε ότι πριν τεθεί το Πρωτόκολλο του Κιότο σε λειτουργία, το CoP του UNFCCC είχε δημιουργήσει το αρχικό κείμενο που θα αποτελούσε τη νομική βάση της διαδικασίας μη-συμμόρφωσης του εν λόγω Πρωτοκόλλου (Decision 24/CP.7 στο UNFCCC, *Report of the Conference of the Parties on its*

Μόντρεαλ δεν μπόρεσαν στο πρώτο MoP να φτάσουν σε συμφωνία για το πώς θα πρέπει να οργανωθεί ο μηχανισμός συμμόρφωσης, καταλήγοντας στη δημιουργία μιας προσωρινής Ομάδας Εργασίας Ανοιχτής Συμμετοχής (Open-ended *ad hoc* Working Group), με εξειδικευμένο νομικό προσωπικό, που θα παρακολουθούσε ζητήματα συμμόρφωσης, και της οποίας η λειτουργία ξεκίνησε το 1990.⁴⁰ Στο δεύτερο MoP⁴¹ αποφασίστηκε η επέκταση των αρμοδιοτήτων της Ομάδας Εργασίας αυτής, ζητώντας της να ερευνήσει τα στοιχεία εκείνα που θα επέτρεπαν τη δημιουργία ενός μόνιμου θεσμού υπεύθυνου για την παρακολούθηση των περιπτώσεων μη συμμόρφωσης των συμβαλλομένων μερών του Πρωτοκόλλου, με την παράλληλη αναζήτηση των διαδικαστικών και θεσμικών μηχανισμών που θα αντιμετώπιζαν τη μη συμμόρφωση. Επιπλέον, στο δεύτερο MoP, θεσμοθετήθηκε ένα προσωρινό όργανο με την ονομασία Επιτροπή Συμμόρφωσης (Implementation Committee), το οποίο έμελλε να γίνει μόνιμο στην τέταρτη συνεδρίαση του MoP, με την Απόφαση IV/5.⁴² Από την εγκαθίδρυση των Επιτροπών Συμμόρφωσης και των δύο υπό συζήτηση Πρωτοκόλλων έχουν υπάρξει βελτιωτικές τροποποιήσεις είτε στον κανονισμό λειτουργίας τους είτε με παραρτήματα. Αντίστοιχες διαδικασίες με αυτές του Πρωτοκόλλου του Μόντρεαλ και του Πρωτοκόλλου του Κιότο ακολουθήθηκαν στη θεσμοθέτηση των Επιτροπών Συμμόρφωσης και των υπολοίπων διεθνών περιβαλλοντικών συμφωνιών και πρωτοκόλλων.⁴³

Όσον αφορά τη θεωρητική συζήτηση για το νομικό καθεστώς των Επιτροπών Συμμόρφωσης, το κυριότερο ζήτημα σχετίζεται με τη νομική δεσμευτικότητα των αποφάσεών τους. Όπως έγινε αντιληπτό, οι Επιτροπές Συμμόρφωσης στηρίζονται νομικά στις αποφάσεις των εκάστοτε CoP/MoP που τις εγκαθιδρύουν, καθώς σύμφωνα με την αρχική συμφωνία είναι ένα καθήκον που πρέπει να το φέρουν εις πέρας.⁴⁴ Ακόμη, υπάρχουν αποφάσεις των

---

seventh session, held at Marrakesh from 29 October to 10 November 2001, FCCC/CP/2001/13/Add.3, σ. 64-77).

⁴⁰ UNEP, *First Meeting of the Parties to the Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer*, UNEP/OzL.Pro.1/5, 6 May 1989, παρ. 86/II/8, σ. 15-16· UNEP, Ozone Secretariat, <http://ozone.unep.org/en/implementation-committee-under-non-compliance-procedure-montreal-protocol-impcom>.

⁴¹ UNEP, *Report of the 2nd Meeting of the Parties to the Montreal Protocol*, UNEP/OzL.Pro.2/3, 29 June 1990, παρ. 40/II/5, σ. 9-10.

⁴² UNEP, *Fourth Meeting of the Parties to the Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer*, UNEP/OzL.Pro.4/15, 25 November 1992, παρ. 56/IV/5, σ. 13.

⁴³ Για την παράγραφο αυτή αντλήθηκαν πληροφορίες και από τα εξής κεφάλαια: Romanin-Jacur F. (2009α), "The Non-Compliance Procedure of the 1987 Montreal Protocol to the 1985 Vienna Convention on Substances that Deplete the Ozone Layer", στο Treves T. et al (eds), *Non-Compliance Procedures and Mechanisms and the Effectiveness of International Environmental Agreements*, Hague: TMC Asser Press, σ. 12-15· Urbinati S. (2009), "Procedures and Mechanisms Relating to Compliance under the 1997 Kyoto Protocol to the 1992 United Nations Framework Convention on Climate Change", στο Treves T. et al (eds), *Non-Compliance Procedures and Mechanisms and the Effectiveness of International Environmental Agreements*, Hague: TMC Asser Press, σ. 65-67.

⁴⁴ Fodella A. (2009), *ό.π.*, σ. 356· Treves T. (2009), *ό.π.*

CoP/MoP που καθορίζουν πιο συγκεκριμένα διαδικαστικά ζητήματα, όπως π.χ. τον κανονισμό λειτουργίας της διαδικασίας μη-συμμόρφωσης. Επιπλέον, λογικό είναι ότι ως δευτερεύοντα όργανα των CoP/ MoP, οι Επιτροπές Συμμόρφωσης διέπονται κατ' αρχήν από το νομικό καθεστώς των πρώτων.⁴⁵

Εδώ τίθεται το ζήτημα της νομικής αξίας των αποφάσεων των CoP/MoP και όλων των δευτερευόντων οργάνων που ασχολούνται με την εφαρμογή των διεθνών περιβαλλοντικών συμφωνιών, καθώς από κάποιους θεωρούνται αμφιβόλου νομικής αξίας. Δύο βασικά ερωτήματα, ένα πιο συγκεκριμένο και ένα πιο γενικό, σύμφωνα με τον Jan Klabbers, έχουν ανακύψει όσον αφορά τη νομική υπόσταση των διαδικασιών μη-συμμόρφωσης και τη – σε γενικές γραμμές – εθελοντική τους φύση: Τι θα γίνει εάν ένα κράτος αρνηθεί να συνεργαστεί, δίνοντας έτσι την εντύπωση ότι δεν λαμβάνει σοβαρά υπόψη του τη διαδικασία, ή (έστω) αγνοήσει τις συστάσεις που το αφορούν μετά την ενεργοποίηση της διαδικασίας μη-συμμόρφωσης; Η δεύτερη ερώτηση, η οποία προκύπτει από την ευρύτερη συζήτηση γύρω από τη φύση των διαδικασιών μη-συμμόρφωσης, είναι πώς οι διαδικασίες αυτές συνδέονται/συσχετίζονται με τους κλασικούς μηχανισμούς επιβολής (enforcement mechanisms) του διεθνούς δικαίου.⁴⁶

Με τις αποφάσεις των CoP/MoP και άλλων οργάνων να αποκτούν ολοένα και σημαντικότερο ρόλο στη διακυβέρνηση των περιβαλλοντικών καθεστώτων,⁴⁷ παρατηρούνται δύο τάσεις: α) εξασθενεί η απαίτηση των κρατών για τη συναίνεση/συγκατάθεση που θα ήταν αναγκαία για την παραγωγή δεσμευτικών υποχρεώσεων και β) αναδύεται η ανάπτυξη ενός δικαϊκού συστήματος με μη-δεσμευτικούς κανονισμούς.⁴⁸ Οι τάσεις αυτές εξηγούνται μάλλον με την ανάγκη το διεθνές περιβαλλοντικό σύστημα να είναι ευέλικτο και εύκολα εξελισσόμενο. Οι απαιτήσεις και οι ανάγκες που παρουσιάζει η προστασία του περιβάλλοντος μεταβάλλονται συχνά, όπως και η επιστημονική γνώση για την προστασία του εμπλουτίζεται συνεχώς. Έτσι, καθίσταται απαραίτητο για το σύστημα να είναι δυναμικό και δεκτικό σε αλλαγές.

Και οι δύο τάσεις φαίνεται να επιβεβαιώνονται τόσο μέσα από τη λειτουργία των CoP/MoP όσο και των Επιτροπών Συμμόρφωσης, καθώς τα κράτη δείχνουν διατεθειμένα να συμμετέχουν στο σύστημα όπως αυτό

---

⁴⁵ Montini M. (2009), *ό.π.*

⁴⁶ Klabbers J. (2008), *ό.π.*, σ. 1005.

⁴⁷ Τόσο οι πολιτικοί όσο και νομικοί επιστήμονες έχουν αμφιβολίες για την ισχύ των αποφάσεων των CoP/MoP, και πολύ συχνά η συζήτηση αφορά την αμφιλεγόμενη νομική αξία τους, τόσο για τη γενικότερη λήψη αποφάσεων όσο και για τον τρόπο με τον οποίο επιβλέπουν τη συμμόρφωση (Fodella A. (2009), *ό.π.*· Ulfstein G. (2008), "Treaty Bodies", στο Bodansky D. et al (eds), *The Oxford Handbook of International Environmental Law*, Oxford: Oxford University Press, σ. 888).

⁴⁸ Cardesa-Salzmann A. (2011), *ό.π.*, σ. 105.

διαμορφώνεται⁴⁹ (ή καλύτερα όπως αυτό το διαμορφώνουν τα ίδια τα κράτη) και να συμμορφώνονται γενικά με τις αποφάσεις που λαμβάνονται. Δεν είναι, όμως, βέβαιο ότι η βούληση των κρατών να συμμορφώνονται με τους μη-δεσμευτικούς κανόνες που θεσπίζονται θα συνεχίζει επ' άπειρον. Υπάρχει ο κίνδυνος, ακόμη και μία μερίδα κρατών να αποφασίσει να μη συμμορφώνεται και να αναδείξει – με τον χειρότερο τρόπο για την περιβαλλοντική προστασία – τα νομικά κενά πάνω στα οποία έχει στηριχθεί το σύγχρονο σύστημα περιβαλλοντικής διακυβέρνησης.

Από τη στιγμή όμως που φαίνεται οι διαδικασίες μη-συμμόρφωσης να λειτουργούν κατά γενική ομολογία αποτελεσματικά,⁵⁰ καλούμαστε να εξετάσουμε ποια είναι η νομική φύση των αποτελεσμάτων που παράγουν. Η συνήθης διατύπωση που χρησιμοποιείται για τη σχέση των διαδικασιών μη-συμμόρφωσης και των παραδοσιακών μηχανισμών επίλυσης διαφορών είναι “without prejudice” (χωρίς να θίγουν), μια φράση η οποία δεν είναι ξεκάθαρο τι ακριβώς σημαίνει με όρους του δικαίου⁵¹ και σίγουρα αφήνει ανοιχτό το ενδεχόμενο να χρησιμοποιηθούν οι κλασικοί τρόποι επίλυσης διαφορών, ακόμη και παράλληλα με τις διαδικασίες μη-συμμόρφωσης. Από τη στιγμή, δηλαδή, που οι διαδικασίες μη-συμμόρφωσης δεν *θίγουν* το δικαίωμα προσφυγής σε ένα διεθνές δικαστικό όργανο (εφόσον βέβαια υπάρχει νομική βάση δικαιοδοσίας), η προσφυγή είναι μία πιθανή οδός που δύνανται να ακολουθήσουν τα κράτη. Γεγονός είναι, όμως, ότι στο διεθνές περιβαλλοντικό δίκαιο κάτι τέτοιο δεν συνηθίζεται.

Είναι πλέον ευρέως διαδεδομένη η χρήση των όρων *soft law* και *hard law*, που έχουν οδηγήσει στη δημιουργία κανόνων, νορμών ακόμη και οργάνων που εμπίπτουν σε αυτήν τη διάκριση. Οι διαδικασίες μη-συμμόρφωσης αποτελούν ίσως ένα από τα αρχέτυπα όργανα *soft law*. Και το γεγονός αυτό, βέβαια, δημιουργεί επιπλέον προβλήματα καθώς ένα *ήπιο* όργανο (είτε διοικητικό είτε οιοное δικαστικό) δύναται να δημιουργήσει μόνο ένα είδος ήπιας ευθύνης. Στις διαδικασίες μη-συμμόρφωσης δεν χρησιμοποιούνται επί τούτου αμιγώς νομικοί όροι, όπως ευθύνη (responsibility), επανόρθωση (compensation), αποζημίωση (damages), παραβίαση (breach). «Δεν είναι τυχαίο ότι δεν αναφερόμαστε σε παραβίαση των διαδικασιών αλλά αντ' αυτού χρησιμοποιούμε τον πολύ ηπιότερο ευφημισμό της μη-συμμόρφωσης, ωσάν η παραβίαση δεν είναι στην πραγματικότητα παραβίαση. Κατά τον ίδιο τρόπο, μιλάμε επίσης για δεσμεύσεις και συνέπειες και όχι για υποχρεώσεις και κυρώσεις».⁵² Έτσι, από τη μία, κάποιος κακόπιστος αναλυτής μπορεί να υποστηρίξει ότι τα κράτη *παίζουν με*

---

⁴⁹ Μέχρι στιγμής, υπάρχουν ελάχιστες περιπτώσεις κρατών που ήταν απρόθυμα να συμμορφωθούν ή να συνεργαστούν, ώστε να μπορούμε να έχουμε εικόνα για τα πιθανά προβλήματα που θα δημιουργηθούν από ένα τέτοιο το γεγονός (Klabbers J. (2008), *ό.π.*, σ. 1006).

⁵⁰ Βλ. *αυτόθι* Μέρος Β.

⁵¹ Klabbers J. (2008), *ό.π.*, σ. 1005.

⁵² Klabbers J. (2008), *ό.π.*, σ. 1008.

τις λέξεις ώστε να δημιουργούν ένα περισσότερο ασαφές καθεστώς για να μην είναι δεδομένη η λειτουργία του. Από την άλλη, όμως, η ορολογία αυτή καταδεικνύει προσπάθεια απομάκρυνσης από τις δικαστικές διαδικασίες, ενισχύοντας έτσι τον μη-δικαστικό χαρακτήρα των διαδικασιών μη-συμμόρφωσης. Ο σκοπός τους άλλωστε είναι να αποτελούν ελκυστική λύση για τα μη συμμορφούμενα κράτη καθώς ο στόχος δεν είναι να υπάρξει καταδικαστική απόφαση αλλά η επαναφορά στη νομιμότητα μέσω διοικητικών διαδικασιών.

Γίνεται αντιληπτό, λοιπόν, ότι οι διαδικασίες μη-συμμόρφωσης έχουν σφυρηλατηθεί επάνω σε πλέγμα μερικής ασάφειας, με αποτέλεσμα οι αποφάσεις που λαμβάνουν, παρ' όλο που κανονικά θα έπρεπε να είναι νομικά δεσμευτικές ώστε τα κράτη να μην έχουν άλλη επιλογή παρά να συμμορφωθούν, να στηρίζονται στην ουσία σε μη-δεσμευτικά κείμενα *soft law*.⁵³ Το πρόβλημα, βέβαια, που δημιουργείται εδώ, και έχει παρατηρηθεί από πολύ νωρίς, είναι ότι οι δεσμεύσεις που βασίζονται σε *soft law* μπορεί να υπονομεύσουν την αρχή της εφαρμογής των συμφωνηθέντων με καλή πίστη, αποδυναμώνοντας την ουσία του νόμου και υποσκάπτοντας την ευρύτερη εφαρμογή του.⁵⁴ Πιο πρόσφατα, μάλιστα, αναφέρεται και η άποψη ότι «το *soft law* είναι ένα άχρηστο (*useless*) και παραπλανητικό (*misleading*) εργαλείο που θολώνει τη διαφορά μεταξύ νομικών κανόνων και πολιτικής (*politics*) αντί να αποσαφηνίζει τη φύση και το αντίκτυπο του δικαίου».⁵⁵ Τέλος, όπως αναφέρθηκε και νωρίτερα,⁵⁶ δημιουργείται και πρόβλημα με τη βασική αρχή του διεθνούς δικαίου, *pacata sunt servanda*,⁵⁷ καθώς οι αποφάσεις *soft law* δεν είναι διόλου βέβαιο τι νομική δεσμευτικότητα διαθέτουν και με ποιόν τρόπο τα συμφωνηθέντα πρέπει να τηρούνται.

Επομένως, παρ' όλο που οι διεθνείς/πολυμερείς περιβαλλοντικές συνθήκες έχουν αναπτύξει την τάση να εγκαθιδρύουν (δευτερεύοντα) όργανα (διεθνούς δικαίου), θεσμοποιώντας έτσι τη συνεργασία μεταξύ των κρατών για την επίλυση των κοινών προβλημάτων, δεν φαίνεται στην πράξη να οδεύουμε προς λύσεις που να καθιστούν το διεθνές περιβαλλοντικό δίκαιο πιο δεσμευτικό (με σκληρότερα μέτρα επιβολής ή κυρωτικού χαρακτήρα) αλλά προς μια πρακτική όπου χρησιμοποιούνται ήπια όργανα για να κάνουν πιο ξεκάθαρες και ακριβείς τις ρυθμίσεις και ως εκ τούτου να προσπαθούν να αυστηροποιούν το εκάστοτε σύστημα.⁵⁸ Καταλήγοντας, όλη αυτή η συζήτηση έχει οδηγήσει κάποιους αναλυτές (ίσως λίγο πρόωρα ίσως και όχι) να μιλήσουν για το

⁵³ Birnie P. et al (2009), *ό.π.*, σ. 245.

⁵⁴ Abbott K. et al (2000), "The Concept of Legalization", *International Organization*, 54:3, σ. 412.

⁵⁵ Terpan F. (2015), "Soft Law in the European Union - The Changing Nature of EU Law", *European Law Journal*, 21:1, σ. 70.

⁵⁶ Βλ. *αυτόθι* υποσημ. 32.

⁵⁷ Böhmelt T. and Pilster U. (2010), "International Environmental Regimes: Legalisation, Flexibility and Effectiveness", *Australian Journal of Political Science*, 45:2, σ. 248.

⁵⁸ Goeyten N. and Maes F. (2011), *ό.π.*, σ. 805.

ετοιμοθάνατο *hard law* ως συνειδητή επιλογή των κρατών.⁵⁹ Και οι διαδικασίες μη-συμμόρφωσης είναι ένα πολύ καλό παράδειγμα της επιλογής αυτής, αλλιώς τα κράτη θα δημιουργούσαν *σκληρούς* μηχανισμούς επιβολής της συμμόρφωσης. Αντιθέτως, προτιμούν ως φαίνεται επί τούτου τη δημιουργία *ήπιων* οργάνων και κανόνων, επειδή με αυτόν τον τρόπο εξυπηρετούνται καλύτερα τα συμφέροντά τους και (ακόμη) έχουν το προνόμιο να εφευρίσκουν τρόπους να ελίσσονται μέσα στο σύστημα και να το διαμορφώνουν έτσι ώστε να μην πλήττεται (άμεσα) η κυριαρχία τους.

Οι διαδικασίες μη-συμμόρφωσης, επομένως, έχουν έναν ιδιαίτερο χαρακτήρα καθώς στηρίζονται κατ' αρχήν στη συνεργασία της διεθνούς κοινότητας και στη βούληση των κρατών να τηρούν τα συμφωνηθέντα. Ο ιδιαίτερος χαρακτήρας τους είναι η εθελοντική υπαγωγή των κρατών σε αυτές, που τις διαχωρίζει από την κλασική μορφή επίλυσης διαφορών του διεθνούς δικαίου, καθώς τα κράτη τις αντιμετωπίζουν ως θετική πρακτική που θα τους αποδώσει περισσότερα οφέλη. Μολονότι, λοιπόν, η θέση τους εντός του διεθνούς δικαίου παραμένει ασαφής (κυρίως λόγω των διοικητικών διαδικασιών που ακολουθούν), από την στιγμή που συμβάλλουν στην αποτελεσματικότερη εφαρμογή των διεθνών περιβαλλοντικών συμφωνιών, αποτελούν απαραίτητο εργαλείο στα πλαίσια της παγκόσμιας περιβαλλοντικής διακυβέρνησης.

2. Οι Επιτροπές Συμμόρφωσης στην πράξη

2.1. Από το Μόντρεαλ στο Κιότο: Θεσμικά χαρακτηριστικά

Από όσα έχουν γραφεί στο πρώτο μέρος της παρούσας εργασίας γίνεται κατανοητό ότι οι διαδικασίες μη-συμμόρφωσης, παρ' όλο που έχουν δημιουργηθεί για να διασφαλίζουν τη συμμόρφωση των κρατών με τις διεθνείς περιβαλλοντικές συμφωνίες, φαίνεται ότι στηρίζονται πάνω σε αδύναμα θεμέλια και ότι η νομική αξία των αποφάσεων τους δεν είναι στην πραγματικότητα πολύ ισχυρή. Πριν, όμως, εξετάσουμε εν συντομία τα θεσμικά χαρακτηριστικά των Επιτροπών Συμμόρφωσης, τόσο γενικά όσο και πιο συγκεκριμένα με αναφορές στο Πρωτόκολλο του Μόντρεαλ και στο Πρωτόκολλο του Κιότο, αξίζει να αναφερθεί η μεγάλη διαφορά που παρουσιάζουν οι διαδικασίες μη-συμμόρφωσης των δύο αυτών Πρωτοκόλλων: ενώ η Επιτροπή Συμμόρφωσης (Implementation Committee)⁶⁰ του Πρωτοκόλλου του

⁵⁹ Marcoux C. and Urpelainen J. (2013), "Non-Compliance by Design: Moribund Hard Law in International Institutions", *The Review of International Organizations*, 8, σ. 164.

⁶⁰ Η συγκεκριμένη Επιτροπή θα μπορούσε να μεταφράζεται ως Επιτροπή Υλοποίησης ή Επιτροπή Εφαρμογής, αλλά χάρην ομοιομορφίας μεταφράζεται Επιτροπή Συμμόρφωσης.

Μόντρεαλ εμπίπτει σε όσα έχουν αναλυθεί προηγουμένως, η Επιτροπή Συμμόρφωσης (Compliance Committee) του Πρωτοκόλλου του Κιότο εκφεύγει της πεπατημένης οδού και δημιουργεί ένα οιονεί δικαστικό όργανο, το οποίο εκδίδει δεσμευτικές αποφάσεις. Αφού, λοιπόν, μελετηθούν τα γενικά χαρακτηριστικά των διαδικασιών μη-συμμόρφωσης, στη συνέχεια θα αναλυθεί πώς και υπό ποιες προϋποθέσεις λειτουργούν οι Επιτροπές Συμμόρφωσης.

Όπως ειπώθηκε προηγουμένως, η πρώτη διαδικασία μη-συμμόρφωσης που θεσμοθετήθηκε είναι αυτή του Πρωτοκόλλου του Μόντρεαλ το 1992. Από εκεί και έπειτα, και άλλες διεθνείς/πολυμερείς περιβαλλοντικές συμφωνίες έχουν αναπτύξει τη συγκεκριμένη διαδικασία,⁶¹ με μία από τις πρόσφατες το Πρωτόκολλο του Κιότο το 2005. Παρ' όλο που οι περισσότερες Επιτροπές Συμμόρφωσης έχουν ως παράδειγμά τους τη δομή της πρώτης Επιτροπής και εμφανίζουν ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά, παρουσιάζουν μεταξύ τους και ουσιώδεις διαφορές (π.χ. σύνθεση, τρόπος λήψης αποφάσεων, κ.ά.).⁶²

Οι βασικές λειτουργίες⁶³ των Επιτροπών Συμμόρφωσης μπορούν να συνοψιστούν ως εξής: από την πιο απλή, συλλογή και επεξεργασία περιοδικών εκθέσεων των κρατών-μελών του συστήματος σε σχέση με την εφαρμογή των

---

⁶¹ Χρονολογικά (σε παρένθεση το έτος θεσμοθέτησης της εκάστοτε Επιτροπής Συμμόρφωσης): i) 1987 Montreal Protocol to the 1985 Vienna Convention on Substances that Deplete the Ozone Layer (1992), ii) 1979 Long-Range Transboundary Air Pollution Convention and its Protocols (2001), iii) 1991 Espoo Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context and its 2003 Protocol on Strategic Environmental Assessment (2001), iv) 1989 Basel Convention on the Transboundary Movements of Hazardous Wastes and Their Disposal (2002), v) 1991 Convention on the Protection of the Alps and its Protocols (2002), vi) 1998 Aarhus Convention on Access to Information, Public Participation and Access to Justice in Environmental Matters (2002), vii) 2000 Cartagena Protocol on Biosafety to the 1992 Convention on Biological Diversity (2004), viii) 1997 Kyoto Protocol to the 1992 United Nations Framework Convention on Climate Change (2005), ix) 1996 Protocol to the 1972 London Convention on the Prevention of Marine Pollution by Dumping of Wastes and Other Matter (2007), x) 1999 Protocol on Water and Health to the 1992 Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes (2007), xi) 1976/1995 Barcelona Convention on the Protection of the Mediterranean Sea and its Protocols (2008), xii) 2010 Nagoya Protocol on Access to Genetic Resources and the Fair and Equitable Sharing of Benefits Arising from Their Utilization to the 1992 Convention on Biological Diversity (2014). Για όλες τις περιπτώσεις (ακόμη και για εκείνες που έχει συζητηθεί η δημιουργία Επιτροπής Συμμόρφωσης από τα CoP αλλά δεν έχει επιτευχθεί συμφωνία και πλην της τελευταίας[xiii]) βλ. Treves T. et al (eds, 2009), *Non-Compliance Procedures and Mechanisms and the Effectiveness of International Environmental Agreements*, Hague: TMC Asser Press, σ. 11-274. Πρέπει πάντως να σημειωθεί ότι δεν λειτουργούν όλες οι Επιτροπές Συμμόρφωσης αποτελεσματικά, όπως π.χ. αυτή της 1976/1995 Barcelona Convention on the Protection of the Mediterranean Sea and its Protocols η οποία θεωρείται δέσμια των συμβαλλομένων μερών της Συνθήκης (Papanikolopulu I. (2009), "Procedures and Mechanisms on Compliance under the 1976/1995 Barcelona Convention on the Protection of the Mediterranean Sea and its Protocols", in Treves T. et al (eds), *Non-Compliance Procedures and Mechanisms and the Effectiveness of International Environmental Agreements*, Hague: TMC Asser Press, σ. 168).

⁶² Treves T. (2009), *ό.π.*, σ. 2.

⁶³ Η δομή του παρόντος κεφαλαίου, όπως και πολλές από τις πληροφορίες που παραθέτονται, στηρίζονται σε μεγάλο βαθμό στο κεφάλαιο "Structural and Institutional Aspects of Non-Compliance Mechanisms" του Alessandro Fodella από το βιβλίο Treves T. et al (eds, 2009), *Non-Compliance Procedures and Mechanisms and the Effectiveness of International Environmental Agreements*, Hague: TMC Asser Press, σ. 355-372.

συμφωνηθέντων στην επικράτειά τους, στην πιο περίπλοκη, ανάλυση και εξέταση τόσο μεμονωμένων περιπτώσεων μη συμμόρφωσης κρατών όσο και ευρύτερων ζητημάτων που μπορεί να οδηγούν σε μη συμμόρφωση. Τις περισσότερες φορές, μάλιστα – αν όχι όλες –, οι Επιτροπές Συμμόρφωσης έχουν την αρμοδιότητα να αναζητήσουν τα κατάλληλα μέσα για την επίλυση του προβλήματος, συνήθως με τρόπο υποστηρικτικό και διευκολυντικό προς το μη-συμμορφούμενο κράτος και σπανίως με τρόπο κυρωτικό (κυρίως χρησιμοποιούνται οι πρακτικές του «issuing cautions» και η απαγόρευση χρήσης συγκεκριμένων δικαιωμάτων που απορρέουν από την εκάστοτε συμφωνία). Η συνήθης πρακτική, αφού αποφασίσει η Επιτροπή Συμμόρφωσης ποια μέτρα πρέπει να ληφθούν, είναι να μεταφέρει την απόφαση της στην CoP/MoP, η οποία τελικά θα λάβει την οριστική απόφαση για το εάν θα εφαρμοστεί ή όχι η απόφαση της Επιτροπής Συμμόρφωσης, ενώ υπάρχουν και ελάχιστες περιπτώσεις που η Επιτροπή Συμμόρφωσης λαμβάνει μόνη της την απόφαση χωρίς την εμπλοκή της CoP/MoP.⁶⁴ Σύμφωνα με την πρώτη περίπτωση (συνήθης πρακτική) λειτουργεί η Επιτροπή Συμμόρφωσης του Πρωτοκόλλου του Μόντρεαλ ενώ, αντίθετα, η Επιτροπή Συμμόρφωσης του Πρωτοκόλλου του Κιότο είναι αυτόνομη της CoP/MoP. Παρ' όλο που στην πρώτη περίπτωση φαίνεται οι Επιτροπές Συμμόρφωσης να είναι δέσμιες των αποφάσεων της CoP/MoP, η πρακτική έχει δείξει ότι γενικά δρουν *de facto* ως ανεξάρτητες οντότητες,⁶⁵ καθώς σχεδόν πάντοτε η CoP/MoP υιοθετεί τις αποφάσεις τους ως έχουν.

Σημαντική πρόοδο επομένως αποτελεί ότι το έργο του ελέγχου της συμμόρφωσης, που στις παλαιότερες περιβαλλοντικές συμφωνίες είχε ανατεθεί στις CoP/MoP, τώρα εκτελείται από τις Επιτροπές Συμμόρφωσης. Οι Επιτροπές είναι αποτελεσματικότερες στον έλεγχο της συμμόρφωσης, καθώς είναι ανεξάρτητες και, όσον αφορά τις πιο πρόσφατες, αποτελούνται από εξειδικευμένο προσωπικό εμπειρογνομόνων, άρα από περισσότερο αρμόδιους για την εξέταση της εφαρμογής διεθνών υποχρεώσεων. Αντιθέτως, οι CoP/MoP θα μπορούσαν να θεωρηθούν λιγότερο αποτελεσματικές στο πεδίο αυτό, καθ' όσον είναι δέσμιες των συμφερόντων των συμβαλλομένων κρατών από τη στιγμή που αποτελούνται από κυβερνητικούς αντιπροσώπους, διπλωμάτες και στελέχη υπουργείων.

Ο λόγος της ανεξαρτησίας των Επιτροπών Συμμόρφωσης βρίσκεται πρωτίστως στην (ολιγομελή)⁶⁶ σύνθεση τους και στην ιδιότητα των μελών που τις απαρτίζουν. Και εδώ, υπάρχουν δύο βασικές κατηγορίες, τις οποίες θα εξετάσουμε μέσα από τα παραδείγματα των υπό εξέταση Πρωτοκόλλων: α) Τα μέλη της Επιτροπής Συμμόρφωσης του Πρωτοκόλλου του Μόντρεαλ είναι

---

⁶⁴ Fodella A. (2009), *ό.π.*, σ. 359.

⁶⁵ Στο ίδιο, σ. 360.

⁶⁶ Συνήθως τα μέλη των Επιτροπών Συμμόρφωσης κυμαίνονται από 10 έως 20 άτομα.

αντιπρόσωποι των κρατών-μελών του (και όχι εξειδικευμένο προσωπικό).⁶⁷ Το γεγονός αυτό κάνει τη διαδικασία περισσότερο διπλωματικής φύσεως και θα μπορούσε να την καθιστά λιγότερο αποτελεσματική, με ίσως πιο σοβαρή συνέπεια την πολιτικοποίηση της έννοιας της συμμόρφωσης. Από την άλλη, μπορεί να κάνει τη διαδικασία πιο θελκτική για τα κράτη, καθώς θεωρούν ότι είναι πιο ασφαλή να συμμετέχουν – ή ακόμη και να κρίνονται – σε ένα όργανο που ελέγχεται «πολιτικά» το ζήτημα της συμμόρφωσης. Μπορεί να πιστεύουν, δηλαδή, ότι η όποια απόφαση ληφθεί δεν θα πλήττει σοβαρά τα συμφέροντά τους και τα κυριαρχικά τους δικαιώματα, με αποτέλεσμα να είναι πιο πρόθυμα να συνεργάζονται με τις Επιτροπές. Επομένως, η συγκεκριμένη δομή φαίνεται να ευνοεί τα κράτη, τα οποία διατηρούν πλήρως τον έλεγχο της διαδικασίας αλλά ταυτόχρονα είναι πιο πρόθυμα να την ενεργοποιήσουν κιόλας με δική τους πρωτοβουλία.⁶⁸ β) Τα μέλη της Επιτροπής Συμμόρφωσης του Πρωτοκόλλου του Κιότο είναι εξειδικευμένο προσωπικό με δράση στον χώρο της κλιματικής αλλαγής, τα οποία ενεργούν υπό την προσωπική τους ιδιότητα.⁶⁹ Η συγκεκριμένη Επιτροπή Συμμόρφωσης χωρίζεται σε δύο μέρη: Το Τμήμα Διευκόλυνσης (Facilitative Branch) και το Τμήμα Επιβολής (Enforcement Branch). Στο Τμήμα Διευκόλυνσης είναι δυνατόν να υπηρετήσουν επιστήμονες διάφορων κλάδων ενώ στο Τμήμα Επιβολής πρέπει να διαθέτουν νομική ειδικευση (παρ' όλο που οι αποφάσεις που λαμβάνονται στο πλαίσιο του δεν στηρίζονται καθαρά σε νομική ανάλυση). Τόσο από θεωρητική άποψη όσο και από νομική, η επιλογή τεχνοκρατών έναντι εκπροσώπων κρατών σε όργανο που ελέγχει τη συμμόρφωση μοιάζει να είναι πολύ καλύτερη, καθώς έτσι θα διασφαλίζονται ευκολότερα η αντικειμενικότητα και η αμεροληψία της διαδικασίας.⁷⁰ Επειδή όμως, κατ' αυτόν τον τρόπο, η Επιτροπή Συμμόρφωσης καθίσταται περισσότερο ανεξάρτητη, και αναλόγως το καταστατικό της μπορεί να έχει την επιπλέον δυνατότητα να λάβει *ήπια*(;) μέτρα κατά του μη-συμμορφούμενου κράτους, είναι πιθανό να δημιουργηθούν αντιπαραθέσεις ή και αντιπαλότητες με τα κράτη-μέλη, καθώς αυτά δεν έχουν άμεσα λόγο (κάτι

---

⁶⁷ Αποτελείται από 10 μέλη, εκλεγμένα από τη MoP με βάση την ίση γεωγραφική κατανομή που ορίζει ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών. UNEP, *Fourth Meeting of the Parties to the Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer*, UNEP/OzL.Pro.4/15, 25 November 1992, Annex IV: Non-Compliance Procedure (εφεξής η παραπομπή αυτή θα εμφανίζεται ως «Non-Compliance Procedure of the Montreal Protocol»), παρ. 5.

⁶⁸ Fodella A. (2009), *ό.π.*· Romanin-Jacur F. (2009α), *ό.π.*, σ. 16-17.

⁶⁹ Το Πρωτόκολλο του Κιότο είναι το πρώτο που θεσπίζει διαδικασία μη-συμμόρφωσης με τεχνοκράτες αντί εκπροσώπους κρατών (ακολούθησαν και άλλες στη συνέχεια). Και σε αυτή την περίπτωση τα μέλη εκλέγονται από την CoP/MoP. Είναι 20 που επιλέγονται με βάση την ίση γεωγραφική κατανομή και χωρίζονται 10 στο ένα Τμήμα και 10 στο άλλο. Για κάθε ένα μέλος υπάρχει εκλεγμένος αντικαταστάτης. Επίσης, η συγκεκριμένη διαδικασία μη-συμμόρφωσης διαθέτει και δική της Γραμματεία (Bureau). Βλ. Urbinati S. (2009), *ό.π.*, σ. 68-69. Γενικά, παρ' όλο που συχνά τα μέλη των Επιτροπών Συμμόρφωσης είναι εκπρόσωποι των κρατών, απαιτείται τουλάχιστον να έχουν σχετική επαγγελματική κατάρτιση με το αντικείμενο της εκάστοτε συμφωνίας (Montini M. (2009), *ό.π.*, σ. 401).

⁷⁰ Fodella A. (2009), *ό.π.*, σ. 361.

το οποίο όμως δεν έχει παρατηρηθεί ακόμη). Στην περίπτωση μάλιστα του Πρωτοκόλλου του Κιότο που το Τμήμα Επιβολής μπορεί να λάβει αποφάσεις χωρίς την έγκριση της CoP/MoP, η διαδικασία μη-συμμόρφωσης φαίνεται να παίρνει έναν οιονεί δικαστικό (quasi-judicial) ρόλο.⁷¹ Βέβαια, όπως προαναφέρθηκε, οι αποφάσεις που λαμβάνουν οι Επιτροπές Συμμόρφωσης συνηθέστερα χρειάζονται την έγκριση των CoP/MoP ώστε να τεθούν σε εφαρμογή, αφήνοντας έτσι την αίσθηση στα κράτη ότι η συμμόρφωση είναι κάτι που ελέγχεται πολιτικά, γεγονός που δυνητικώς μπορεί να τροποποιήσει σημαντικά τεχνοκρατικές αποφάσεις.⁷² Για τους αναλυτές, πάντως, η ύπαρξη οιονεί δικαστικών διαδικασιών μη-συμμόρφωσης είναι ένα θετικός οίωνός για τη μελλοντική συμπεριφορά των κρατών, υποστηρίζοντας ότι μέσω αυτών μπορεί να βρεθεί «ο πραγματικός συμβιβασμός μεταξύ των παραδοσιακών τρόπων επίλυσης διαφορών και της πολιτικής συνεργασίας, δημιουργώντας μια δομή πιο ευέλικτη και προσιτή από την πρώτη και πιο αποφασιστική από την τελευταία».⁷³

Κλείνοντας το παρόν κεφάλαιο με τα κύρια θεσμικά χαρακτηριστικά των Επιτροπών Συμμόρφωσης, αξίζει εν συντομία να αναφερθούν τα βασικότερα όργανα και φορείς με τα οποία συνεργάζονται οι Επιτροπές για την καλύτερη δυνατή λειτουργία τους.

Όπως έχει γίνει κατανοητό καθ' όλη τη διάρκεια της εργασίας, οι CoP/MoP είναι τα όργανα που έχουν άμεση σχέση με τη λειτουργία των Επιτροπών Συμμόρφωσης, καθώς οι τελευταίες αποτελούν (εξ ορισμού) δευτερεύοντα ή επικουρικά σώματα στα πρώτα, και αυτό γιατί έχουν δημιουργηθεί μετά από απόφασή τους.

Το (αμέσως) σημαντικότερο ίσως όργανο είναι η Γραμματεία (Secretariat) της εκάστοτε συμφωνίας, καθώς αποτελεί την πηγή των πληροφοριών για τις Επιτροπές Συμμόρφωσης από τη στιγμή που είναι υπεύθυνη για τη συλλογή και την επεξεργασία των περιοδικών εκθέσεων των κρατών για την πρόοδό τους εντός του εκάστοτε συστήματος.⁷⁴ Στο Πρωτόκολλο του Μόντρεαλ, η Γραμματεία έχει την ευθύνη της διοργάνωσης των συνεδριάσεων της Επιτροπής

---

⁷¹ Zengerling C. (2013), *Greening International Jurisprudence: Environmental NGOs before International Courts, Tribunals, and Compliance Committees*, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, σ. 84. Άλλη μία περίπτωση διαδικασίας μη-συμμόρφωσης (η οποία δεν εξετάζεται στην παρούσα εργασία) προσιδιάζει σε οιονεί δικαστικό ρόλο, αυτή του 1998 Aarhus Convention on Access to Information, Public Participation and Access to Justice in Environmental Matters (για αναλυτική παρουσίαση της διαδικασίας μη-συμμόρφωσης βλ. Pitea C. (2009), "Procedures and Mechanisms for Review of Compliance under the 1998 Aarhus Convention on Access to Information, Public Participation and Access to Justice in Environmental Matters", στο Treves T. et al (eds), *Non-Compliance Procedures and Mechanisms and the Effectiveness of International Environmental Agreements*, Hague: TMC Asser Press, σ. 221-249).

⁷² Milano E. (2009), *ό.π.*, σ. 408.

⁷³ Fodella A. (2009), *ό.π.*, σ. 362.

⁷⁴ Στο ίδιο, σ. 365.

Συμμόρφωσης,⁷⁵ και η πιο κρίσιμη αρμοδιότητά της είναι ότι ελέγχει τις περιοδικές εκθέσεις και σε περίπτωση που εντοπίσει μη συμμόρφωση, είναι αυτή που προωθεί το ζήτημα στην Επιτροπή. Επιπλέον, αναλαμβάνει τον ρόλο του μεσάζοντα μεταξύ Επιτροπής Συμμόρφωσης και του υπό εξέταση κράτους. Βεβαίως, έχει και τη δικαιοδοσία να ενεργοποιήσει τη διαδικασία εάν κρίνει ότι ένα κράτος χρειάζεται «βοήθεια» για να συμμορφωθεί.⁷⁶ Κατ' αντιστοιχία, η Γραμματεία της United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC), που λειτουργεί και ως Γραμματεία του Πρωτοκόλλου του Κιότο, συντονίζει την εφαρμογή της διαδικασίας και αναλαμβάνει ενδιάμεσο ρόλο μεταξύ κρατών και Επιτροπής Συμμόρφωσης. Επίσης, είναι υπεύθυνη για τη λήψη τυχόν ερωτήσεων από τα κράτη για ζητήματα μη συμμόρφωσης και εφαρμογής, τις οποίες προωθεί στην Επιτροπή Συμμόρφωσης.⁷⁷

Επιπλέον, υπάρχουν περιπτώσεις (όπως παραδείγματος χάριν στην Επιτροπή Συμμόρφωσης του Πρωτοκόλλου του Μόντρεαλ) που στη διαδικασία μη-συμμόρφωσης συμμετέχουν παρατηρητές (observers) από όργανα άμεσα συνεργαζόμενα με τις Επιτροπές Συμμόρφωσης, όπως Ταμεία, φορείς ή άλλου είδους (διεθνή) όργανα.⁷⁸ Οι παρατηρητές δεν έχουν, βέβαια, δυνατότητα συμμετοχής επί της διαδικασίας, αλλά μπορούν να παρέχουν πληροφορίες και να δρουν βοηθητικά προς τα μέλη των Επιτροπών Συμμόρφωσης. Τέλος, σε κάποιες περιπτώσεις ως παρατηρητές μετέχουν και εκπρόσωποι της κοινωνίας των πολιτών (μη-κυβερνητικές οργανώσεις, ιδιωτικοί φορείς, κ.ά.).⁷⁹

2.2. Λειτουργία και ζητήματα αποτελεσματικότητας

Οι συνέπειες των καθεστώτων για τους περισσότερους αναλυτές που τα εξετάζουν περιστρέφονται γύρω από τρία βασικά ζητήματα: την εφαρμογή (implementation), την συμμόρφωση (compliance) και την αποτελεσματικότητα (effectiveness). Η συζήτηση γύρω από αυτά τα τρία είναι πάντοτε έντονη και επίκαιρη σε σχέση με τα διεθνή καθεστώτα, και μάλιστα είναι ιδιαίτερα έντονη σε σχέση με τα διεθνή περιβαλλοντικά καθεστώτα, καθώς η

⁷⁵ Non-Compliance Procedure of the Montreal Protocol, παρ. 6.

⁷⁶ Romanin-Jacur F. (2009α), *ό.π.*, σ. 16, 20.

⁷⁷ Urbinati S. (2009), *ό.π.*, σ. 70.

⁷⁸ Romanin-Jacur F. (2009α), *ό.π.*, σ. 17-18.

⁷⁹ Παρατηρητές μέλη μη-κυβερνητικών οργάνωσεων επιτρέπονται στη διαδικασία μη-συμμόρφωσης της 1991 Convention on the Protection of the Alps. Πιο προχωρημένο σύστημα παρουσιάζει η διαδικασία μη-συμμόρφωσης 1998 Aarhus Convention on Access to Information, Public Participation and Access to Justice in Environmental Matters, η οποία σε συγκεκριμένες περιπτώσεις δέχεται ως μέλη της Επιτροπής Συμμόρφωσής της ειδικό προσωπικό που έχει προταθεί από μη-κυβερνητικές οργανώσεις (βλ. Treves T. (2009), *ό.π.*, σ. 5). Για τον λόγο αυτό, πρόσφατες μελέτες υποστηρίζουν ότι σκόπιμο θα ήταν οι διαδικασίες μη-συμμόρφωσης να ακολουθήσουν το παράδειγμα της Aarhus Convention καθώς είναι διαμορφωμένη έτσι ώστε α) να υπάρχει όσο το δυνατόν μεγαλύτερη συμμετοχή από όλους τους δρώντες που δραστηριοποιούνται στο διεθνές πεδίο, β) να υπάρχει διαφάνεια και προσβασιμότητα στη διαδικασία, γ) να είναι ανεξάρτητα τα μέλη της Επιτροπής Συμμόρφωσης (Zengerling C. (2013), *ό.π.*, σ. 348).

αποτελεσματικότητα τους βοηθά το περιβάλλον να παραμένει βιώσιμο. Όσον αφορά την εργασία, το ερώτημα που μας απασχολεί είναι εάν η συμμόρφωση των κρατών με τις δεσμεύσεις που έχουν λάβει, και κατ' επέκταση η (ορθή) εφαρμογή αυτών, οδηγούν στα προσδοκώμενα αποτελέσματα. Θα γίνει προσπάθεια να καταδειχθεί ότι οι Επιτροπές Συμμόρφωσης συμβάλλουν στην εφαρμογή των συμπεφωνημένων κανόνων επικουρώντας τα κράτη-μέλη των καθεστώτων, συνεισφέροντας τελικά στην αποτελεσματική εφαρμογή των διεθνών περιβαλλοντικών συμφωνιών. Γίνεται, άρα, αντιληπτό ότι μιλάμε για κανονιστική αποτελεσματικότητα κατά κύριο λόγο, καθώς οι Επιτροπές Συμμόρφωσης, όπως επανειλημμένως έχει προαναφερθεί, ελέγχουν κατ' αρχήν εάν υπάρχει παραβίαση των συμπεφωνημένων κανόνων και στη συνέχεια δρουν ώστε να επαναφέρουν το κράτος στη νομιμότητα. Δεν θα ελέγξουμε εδώ το κατά πόσον οι ευφάνταστες εννοιολογήσεις που βρίσκουν τα κράτη για τις πολιτικές προστασίας του περιβάλλοντος αποτελούν «οξύμωρο σχήμα»,⁸⁰ ούτε το κατά πόσον τα περιβαλλοντικά καθεστώτα (και οι κανόνες που αυτά καθορίζουν) είναι αποτελεσματικά ως προς το περιβάλλον.⁸¹ Πάντως, οι περισσότερες μελέτες μιλούν για το επιτυχές σύστημα του Πρωτοκόλλου του Μόντρεαλ που βοήθησε στη μείωση της τρύπας της στοιβάδας του όζοντος,⁸² και για ένα όχι τόσο επιτυχημένο καθεστώς, αυτό του Πρωτοκόλλου του Κιότο που, παρ' όλο που έχει συγκεκριμένους ποσοτικούς στόχους και διαδικασίες, α)

---

⁸⁰ Για το ότι οι όροι η βιώσιμη ανάπτυξη και η πράσινη οικονομία αποτελούν «οξύμωρο σχήμα» βλ. Δούση Ε. (2014), *ό.π.*, σ. 212, 253.

⁸¹ Για μια ενδιαφέρουσα και πρόσφατη ανάλυση που προσπαθεί να δείξει πώς η αποτελεσματικότητα των περιβαλλοντικών καθεστώτων μπορεί να εξελιχθεί θετικά βλ. Jackson W. and Bührs T. (2015), "International Environmental Regimes: Understanding Institutional and Ecological Effectiveness", *Journal of International Wildlife Law & Policy*, 18:1, σ. 63-83, οι οποίοι υποστηρίζουν ότι 3 βασικά στοιχεία πρέπει να ερευνώνται επιπλέον: integrating ecological factors into definitions and evaluations, addressing the challenges: data, measurement, causality, and learning from other fields. Δυστυχώς, το άρθρο αυτό δείχνει ότι χρειάζονται ακόμη να γίνουν πάρα πολλά βήματα για να έχουμε καλύτερα απτά αποτελέσματα, κάτι το οποίο θα μπορούσε να γίνει καθώς πλέον οι (τεχνολογικές κυρίως) γνώσεις είναι πολύ περισσότερες, αλλά η (πολιτική) βούληση των κρατών φαίνεται πως παραμένει προσηλωμένη στην ανάπτυξη πρωτίστως και λιγότερο στην περιβαλλοντική προστασία και την κοινωνική ευημερία (απ' όλες τις απόψεις) [γι' αυτό το βασικό παράδειγμα είναι το καταληκτικό κείμενο του Ρίο+20 το οποίο έχει υποστεί δριμεία κριτική από όλους τους αναλυτές (Δούση (2014), *ό.π.*, σ. 59-72· Biermann F. (2012), "Curtain Down and Nothing Settled: Global Sustainability Governance After the 'Rio+20' Earth Summit", *Earth System Governance*, Working Paper No 26, Lund and Amsterdam: Earth System Governance Project· Ivanova M. (2013), "The Contested Legacy of Rio+20", *Global Environmental Politics*, 13:4, σ. 1-11).

⁸² Πρόσφατη έρευνα αναδεικνύει την εξαιρετικά θετική επίδραση του Πρωτοκόλλου του Μόντρεαλ τόσο στη μείωση της τρύπας της στοιβάδας του όζοντος που βρισκόταν πάνω από την Ανταρκτική όσο και της πιθανής εμφάνισης νέας τρύπας της στοιβάδας του όζοντος πάνω από την Αρκτική (Chipperfield M.P. (2015), "Quantifying the Ozone and Ultraviolet Benefits Already Achieved by the Montreal Protocol", *Nature Communications*, 6, άρθρο 7233). Επίσης, θεωρείται από τα πιο επιτυχημένα παραδείγματα πολυμερούς διεθνούς συνεργασίας (Raustiala K. (2000), "Compliance & Effectiveness in International Regulatory Cooperation", *Case Western Reserve Journal of International Law*, 32, σ. 417).

δεν είναι καλά σχεδιασμένο και β) δεν τηρείται στον βαθμό που απαιτείται για να επιτευχθεί ο επιδιωκόμενος στόχος.⁸³

Στο παρόν κεφάλαιο, επομένως, θα εξεταστεί το κατά πόσον οι Επιτροπές Συμμόρφωσης επιτυγχάνουν τον στόχο για τον οποίο δημιουργήθηκαν. Παράλληλα, θα γίνει περιπτωσιολογική παρουσίαση του τρόπου λειτουργίας των Επιτροπών Συμμόρφωσης του Πρωτοκόλλου του Μόντρεαλ και του Πρωτοκόλλου του Κιότο⁸⁴ με βασική αναφορά στην ενασχόλησή τους με την Ελλάδα καθώς η συγκεκριμένη χώρα έχει απασχολήσει τις διαδικασίες μη-συμμόρφωσης και των δύο Συμφωνιών. Για τον σκοπό αυτό, θα γίνει κατ' αρχήν παρουσίαση του τρόπου λειτουργίας των Επιτροπών Συμμόρφωσης (ο οποίος κυρίως αφορά τον τρόπο που αυτές ενεργοποιούνται όταν χρειαστεί, τις αρμοδιότητές τους και τη διαδικασία λήψης αποφάσεων) κατόπιν δε, θα γίνει η παρουσίαση των περιπτώσεων.

2.2.1. Ενεργοποίηση των διαδικασιών

Οι τρόποι ενεργοποίησης των διαδικασιών μη-συμμόρφωσης διαφέρουν από συμφωνία σε συμφωνία. Από τους πιο συνηθισμένους τρόπους είναι η ενεργοποίηση της διαδικασίας από το ίδιο το κράτος που δεν καταφέρνει να συμμορφωθεί (self trigger) ή από κάποιο άλλο κράτος-μέρος της συμφωνίας (party to party trigger), το οποίο ως μέρος της συμφωνίας έχει έννομο συμφέρον από τη στιγμή που παραβιάζονται οι διατάξεις της. Υπάρχουν και άλλοι τρόποι να ενεργοποιηθούν οι Επιτροπές Συμμόρφωσης, όπως να κινηθεί τη διαδικασία η Γραμματεία ή/και άλλα όργανα της Συμφωνίας (π.χ. CoP/MoP, η ίδια η Επιτροπή Συμμόρφωσης). Τέλος, σε κάποιες περιπτώσεις και υπό ορισμένες

---

⁸³ Ενώ υπάρχουν μελέτες που μιλούν για τη θετική συμβολή του Πρωτοκόλλου του Κιότο στη μείωση των αερίων του θερμοκηπίου (π.χ. βλ. Iwata H. and Okada K. (2014), "Greenhouse Gas Emissions and the Role of the Kyoto Protocol", *Environmental Economics and Policy Studies*, 16, σ. 338), το μεγαλύτερο μέρος της βιβλιογραφίας κάνει λόγο για ανεπαρκώς σχεδιασμένο θεσμικό πλαίσιο και τις ελλείψεις που, βέβαια, συμβάλλουν στην αναποτελεσματικότητα του εν λόγω Πρωτοκόλλου (π.χ. βλ. Δούση Ε. (2014), *ό.π.*, σ. 226-228· Δούση Ε. (2012), *ό.π.*, σ. 883· Rosen A. (2015), "The Wrong Solution at the Right Time: The Failure of the Kyoto Protocol on Climate Change", *Policy & Politics*, 43:1, σ. 30-58 – το συγκεκριμένο άρθρο προσφέρει και ενδεικτική βιβλιογραφία γύρω από το θέμα).

⁸⁴ Πρέπει να αναφερθεί ότι η ανάλυση που θα γίνει εδώ θα στηριχθεί σε πολύ βασικά σημεία της λειτουργίας των Επιτροπών Συμμόρφωσης. Για λεπτομερείς αναλύσεις των πρώτων χρόνων λειτουργίας των Επιτροπών Συμμόρφωσης και των προβλημάτων που αντιμετώπισαν βλ. για το Πρωτόκολλο του Μόντρεαλ: Victor D. (1996), "The Early Operation and Effectiveness of the Montreal Protocol's Non-Compliance Procedure", *International Institute for Applied Systems Analysis*, ER-96-2· για το Πρωτόκολλο του Κιότο: Lefebvre R. (2009), "The Practice of the Compliance Committee under the Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change (2006-2007)", στο Treves T. et al (eds), *Non-Compliance Procedures and Mechanisms and the Effectiveness of International Environmental Agreements*, Hague: TMC Asser Press, σ. 303-317.

συνθήκες, μπορεί η ενεργοποίηση να γίνει από άλλους διεθνείς οργανισμούς, μη-κυβερνητικές οργανώσεις, ακόμη και από φυσικά πρόσωπα.⁸⁵

Ο λόγος που αναφέρεται ο τρόπος ενεργοποίησης των διαδικασιών μη-συμμόρφωσης είναι για να καταδειχθεί πάλι το γεγονός ότι οι διαδικασίες αυτές δεν έχουν σχεδιαστεί ως τυπικές και αυστηρές διαδικασίες με σκοπό να αντιμετωπίζουν παραβιάσεις περιβαλλοντικών υποχρεώσεων και να εγείρουν ζήτημα ευθύνης των κρατών, αλλά μάλλον για να «συμπεριφέρονται» με φιλικό και ευέλικτο τρόπο απέναντι στην αδυναμία των κρατών να συμμορφώνονται.⁸⁶ Αποδεικνύεται, για ακόμη μια φορά ότι «η φιλοσοφία αυτών των εργαλείων έγκειται περισσότερο στην εκούσια συμμετοχή των ενδιαφερομένων στο σύστημα παρά στην επιβολή του».⁸⁷ Βέβαια, όπως είδαμε, έχουν αρχίσει να δημιουργούνται και πιο ανεξάρτητοι μηχανισμοί ενεργοποίησης των διαδικασιών μη-συμμόρφωσης, γεγονός θετικό τόσο για την βούληση των κρατών που φαίνεται ότι θέλουν να συμμορφώνονται όσο και για την ίδια την διαδικασία που θα καθίσταται ολοένα και αποτελεσματικότερη, αν φυσικά συνεχίσει να εξελίσσεται.

2.2.1.1. Πρωτόκολλο του Μόντρεαλ

Η διαδικασία μη-συμμόρφωσης του Πρωτοκόλλου του Μόντρεαλ προβλέπει ότι η ενεργοποίηση της δύναται να γίνει με πρωτοβουλία του κράτους που θεωρεί ότι δεν είναι ικανό να συμμορφωθεί ή δεν συμμορφώνεται με τις διατάξεις του Πρωτοκόλλου.⁸⁸ Τα κράτη που τη δημιούργησαν ήταν πολύ επιφυλακτικά ως προς τις αρμοδιότητες και τις εξουσίες που θα έδιναν στην Επιτροπή Συμμόρφωσης και τη λειτουργία της, καθώς ήταν μια καινούργια διαδικασία που ερχόταν να «αντικαταστήσει» τους παραδοσιακούς τρόπους επίλυσης διαφορών (οι οποίοι δεν έχουν χρησιμοποιηθεί από τα διεθνή περιβαλλοντικά καθεστώτα) και δεν ήταν σίγουρα για το πώς θα εξελισσόταν. Όσον αφορά τον ρόλο της Γραμματείας, ενώ σε ορισμένες Συμφωνίες (πιο πρόσφατες), λόγω των αρμοδιοτήτων της (ανάλυση δεδομένων, συλλογή πληροφοριών, κ.τ.λ.) που της επιτρέπουν να έχει γνώση για τις περιπτώσεις μη συμμόρφωσης, έχει το δικαίωμα να ενεργοποιήσει τη διαδικασία μη-συμμόρφωσης βάσει ορισμένων προϋποθέσεων, σε άλλες Συμφωνίες υπάρχουν διάφορες επιφυλάξεις ως προς το δικαίωμα αυτό, κυρίως επειδή θα μπορούσε η διαδικασία να ενεργοποιείται πολύ συχνά και χωρίς έλεγχο από τα κράτη. Στην περίπτωση της διαδικασίας μη-συμμόρφωσης του Πρωτοκόλλου του Μόντρεαλ,

---

⁸⁵ Romanin-Jacur F. (2009β), “Triggering Non-Compliance Procedures”, στο Treves T. et al (eds), *Non-Compliance Procedures and Mechanisms and the Effectiveness of International Environmental Agreements*, Hague: TMC Asser Press, σ. 373-388.

⁸⁶ Στο ίδιο, σ. 381.

⁸⁷ Δούση Ε. (2012), *ό.π.*, σ. 874.

⁸⁸ Non-Compliance Procedure of the Montreal Protocol, παρ. 4.

η ενεργοποίηση της διαδικασίας μπορεί να γίνει από την Γραμματεία τρεις μήνες αφού προηγηθεί προειδοποίηση προς το μη-συμμορφούμενο κράτος.⁸⁹ Η αρμοδιότητα της Γραμματείας για ενεργοποίηση της διαδικασίας παραμένει μέχρι και σήμερα διφορούμενη ως προς το εάν μπορεί να καταγγείλει περιπτώσεις μη συμμόρφωσης τη στιγμή που τις εντοπίζει, και όχι τρεις μήνες αργότερα και εφόσον δεν έχει λάβει ενημέρωση από το κράτος (όπως προβλέπεται). Αντίστοιχα, κράτη-μέρη του Πρωτοκόλλου μπορούν να καταθέσουν τις αμφιβολίες τους στην Γραμματεία για τη συμμόρφωση έτερου κράτους-μέρους και να ακολουθηθεί η παραπάνω διαδικασία,⁹⁰ χωρίς να έχουν το δικαίωμα να προσφύγουν απευθείας στην Επιτροπή Συμμόρφωσης.⁹¹

2.2.1.2. Πρωτόκολλο του Κιότο

Τη διαδικασία μη-συμμόρφωσης του Πρωτοκόλλου του Κιότο, σύμφωνα με τις διατάξεις μπορούν να την ενεργοποιήσουν κατά κύριο λόγο τα κράτη-μέρη του. Συγκεκριμένα, η διάταξη προβλέπει ότι στην Επιτροπή Συμμόρφωσης (μέσω της Γραμματείας) μπορούν να προσφύγουν ή να θέσουν ερωτήματα για ζητήματα εφαρμογής της Συμφωνίας α) κάθε συμβαλλόμενο μέρος σε σχέση με το ίδιο και β) κάθε συμβαλλόμενο μέρος σε σχέση με άλλο συμβαλλόμενο μέρος, παρέχοντας επιβεβαιωμένες πληροφορίες.⁹² Το γεγονός αυτό θα μπορούσε να δημιουργεί διαφόρων ειδών επιπλοκές, καθώς πολιτικοποιείται η ενεργοποίηση της διαδικασίας, κάτι που δίνει τη δυνατότητα στα κράτη να τη χρησιμοποιήσουν ως όπλο στις μεταξύ τους αντιπαραθέσεις, που μερικές φορές μπορεί να είναι άσχετες με το περιβάλλον. Προβλήματα, πάντως, μέχρι στιγμής, δεν έχουν δημιουργηθεί, εφόσον υπάρχει η πρόβλεψη η διαδικασία μη-συμμόρφωσης να ενεργοποιείται και από ανεξάρτητες ομάδες επιθεώρησης εμπειρογνομόνων (expert review teams)⁹³ οι οποίες εξετάζουν την πρόοδο των κρατών σε σχέση με την εφαρμογή του Πρωτοκόλλου του Κιότο. Αυτό θεωρείται σημαντική καινοτομία της εν λόγω διαδικασίας⁹⁴ καθώς συμβάλλει σημαντικά στην αντικειμενικότητα και την ουδετερότητα του συστήματος. Αξίζει να αναφερθεί ότι και οι οκτώ περιπτώσεις⁹⁵ που έχουν τεθεί στην Επιτροπή Συμμόρφωσης έχουν γίνει μετά από υποβολή αιτημάτων των ομάδων επιθεώρησης εμπειρογνομόνων.

---

⁸⁹ Στο ίδιο, παρ. 3.

⁹⁰ Στο ίδιο, παρ. 1.

⁹¹ Romanin-Jacur F. (2009α), *ό.π.*, σ. 20-21.

⁹² Non-Compliance Procedure of the Kyoto Protocol, Section VI, παρ. 1.

⁹³ Η ύπαρξή τους και η δράση τους προβλέπεται από το Πρωτόκολλο του Κιότο: Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change, παρ. 8.

⁹⁴ Romanin-Jacur F. (2009β), *ό.π.*, σ. 380· Zengerling C. (2013), *ό.π.*, σ. 347.

⁹⁵ Αλφαβητικά: Βουλγαρία, Ελλάδα, Καναδάς, Κροατία, Λιθουανία, Ρουμανία, Σλοβακία, Ουκρανία. UNFCCC, *Compliance under the Kyoto Protocol*, http://unfccc.int/kyoto_protocol/compliance/items/2875.php.

2.2.2. Αρμοδιότητες και τρόπος λήψης αποφάσεων

Οι διαδικασίες μη-συμμόρφωσης είναι διοικητικές διαδικασίες και επομένως ασχολούνται πρωτίστως με το να διασφαλίζουν ότι οι αποφάσεις τους στηρίζονται σε ακριβείς και αμερόληπτες πληροφορίες, ότι δεν επηρεάστηκαν από πολιτικές επιρροές και, ότι ενήργησαν με αντικειμενικό και ορθολογικό τρόπο.⁹⁶ Για αυτόν τον λόγο, άλλωστε, λειτουργούν βάσει προκαθορισμένων κανόνων από τους οποίους δεν μπορούν να παρεκκλίνουν.⁹⁷

Οι Επιτροπές Συμμόρφωσης τόσο του Πρωτοκόλλου του Μόντρεαλ όσο και του Πρωτοκόλλου του Κιότο συνεδριάζουν δύο φορές τον χρόνο. Ενώ οι συνεδριάσεις της Επιτροπής Συμμόρφωσης του Πρωτοκόλλου του Κιότο είναι δημόσιες και όλα τα έγγραφα που κατατίθενται και οι αποφάσεις που εκδίδονται είναι διαθέσιμα (εκτός αν αποφασίσει η Επιτροπή ότι η διαδικασία θα γίνει κεκλεισμένων των θυρών, αλλά η τελική απόφαση πάντοτε είναι δημόσια), οι πληροφορίες που κατατίθενται στην Επιτροπή Συμμόρφωσης του Πρωτοκόλλου του Μόντρεαλ δεν είναι προσβάσιμες και οι τελικές αποφάσεις δίνονται μετά από σχετικό αίτημα.⁹⁸

2.2.2.1. Πρωτόκολλο του Μόντρεαλ

Το καταστατικό της Επιτροπής Συμμόρφωσης του Πρωτοκόλλου του Μόντρεαλ είναι ένα αρκετά γενικόλογο κείμενο που αφήνει ανοιχτό το ενδεχόμενο η Επιτροπή να μπορεί να ασχολείται με τη συμμόρφωση οποιασδήποτε διάταξης του Πρωτοκόλλου. Η ενασχόληση της Επιτροπής Συμμόρφωσης με περιπτώσεις μη συμμόρφωσης γίνεται μέσω των περιοδικών εκθέσεων και εγγράφων που καταθέτουν τα κράτη στη Γραμματεία. Ο βασικός στόχος της Επιτροπής είναι «να εξασφαλίσει μια φιλική λύση του ζητήματος [μη συμμόρφωσης] στη βάση του σεβασμού των διατάξεων του Πρωτοκόλλου».⁹⁹ Κατά την εξέταση του ζητήματος, η Επιτροπή καλείται να αναζητήσει την καλύτερη δυνατή πρόταση, με έμφαση στην οικονομική και την τεχνολογική βοήθεια (συμπεριλαμβανομένης της μεταφοράς τεχνολογίας),¹⁰⁰ την οποία και θα προωθήσει στη MoP του Πρωτοκόλλου προς έγκριση.¹⁰¹ Από τη στιγμή που

---

⁹⁶ Ulfstein G. and Wreksman J. (2005), “The Kyoto Compliance System: Towards Hard Enforcement”, in Stokke O.-S. et al (eds), *Implementing the Climate Regime: International Compliance*, London: Earthscan, σ. 41.

⁹⁷ Zengerling C. (2013), *ό.π.*, σ. 84.

⁹⁸ Non-Compliance Procedure of the Montreal Protocol, παρ. 15, 16.

⁹⁹ Non-Compliance Procedure of the Montreal Protocol, παρ. 8.

¹⁰⁰ Στο ίδιο, παρ. 7(e). Για αυτόν τον λόγο μάλιστα προβλέπεται και η συνεργασία της Επιτροπής Συμμόρφωσης με την Executive Committee of the Multilateral Fund και το Global Environmental Facility.

¹⁰¹ Στο ίδιο, παρ. 9.

οι προτάσεις μεταφέρονται στην αρμοδιότητα της MoP, η Επιτροπή Συμμόρφωσης φαίνεται να μην έχει καμία δικαιοδοσία επί του θέματος, με συνέπεια οι αρμοδιότητές της να περιορίζονται στον εντοπισμό της μη συμμόρφωσης και στην δημιουργία προτάσεων προς αντιμετώπισή της.

2.2.2.2. Πρωτόκολλο του Κιότο

«Ο μηχανισμός συμμόρφωσης του Πρωτοκόλλου του Κιότο έχει σχεδιαστεί για να ενισχύει την περιβαλλοντική ακεραιότητα του Πρωτοκόλλου, να υποστηρίζει την αξιοπιστία της αγοράς διοξειδίου του άνθρακα και να διασφαλίζει τη διαφάνεια των μετρήσεων των μερών. Στόχος του είναι η διευκόλυνση, η προώθηση και η επιβολή της συμμόρφωσης με τις δεσμεύσεις στο πλαίσιο του Πρωτοκόλλου».¹⁰² Με αυτά τα λόγια ξεκινάει η παρουσίαση της διαδικασίας μη-συμμόρφωσης του Πρωτοκόλλου του Κιότο στη διαδικτυακή σελίδα του UNFCCC, δίνοντας έτσι αμέσως τον λόγο για τον οποίο δημιουργήθηκε.

Όπως έχει αναφερθεί, η εν λόγω Επιτροπή Συμμόρφωσης χωρίζεται σε δύο μέρη: το Τμήμα Διευκόλυνσης και το Τμήμα Επιβολής. Τα μέλη των δύο Τμημάτων συνεδριάζουν από κοινού στην Ολομέλεια (Plenary) που βασικές της αρμοδιότητες είναι να ενημερώνει την CoP/MoP για τις αποφάσεις που λαμβάνουν τα δύο Τμήματα, να ενσωματώνει τις γενικές κατευθυντήριες γραμμές του Πρωτοκόλλου στη λειτουργία της Επιτροπής Συμμόρφωσης, να ασχολείται με διοικητικά ζητήματα και να καταρτίζει τον προϋπολογισμό που χρειάζεται η Επιτροπή, και να εξετάζει πιθανούς νέους κανονισμούς για την αποτελεσματικότερη λειτουργία της.¹⁰³

Ο λόγος που υπάρχουν δύο τμήματα προκύπτει από την κλασική πλέον αρχή του διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου, την αρχή της κοινής αλλά διαφοροποιημένης ευθύνης.¹⁰⁴ Δηλαδή, το Τμήμα Επιβολής, το οποίο έχει τη δυνατότητα να λάβει μέτρα κυρωτικού χαρακτήρα κατά μη-συμμορφούμενου κράτους, ασχολείται μόνο με υποθέσεις που αφορούν τα κράτη-μέρη του Πρωτοκόλλου του Κιότο που βρίσκονται στο Παράρτημα I (Annex I, ανεπτυγμένα κράτη), ενώ το Τμήμα Διευκόλυνσης προσφέρει τις επικουρικές υπηρεσίες του σε οποιοδήποτε κράτος-μέρος τις χρειάζεται.

Πιο συγκεκριμένα, το Τμήμα Διευκόλυνσης είναι υπεύθυνο για την παροχή συμβουλών και τη διευκόλυνση των κρατών-μερών στην εφαρμογή του Πρωτοκόλλου και για την προώθηση της συμμόρφωσης των κρατών-μελών με

---

¹⁰² UNFCCC, Kyoto Protocol, Compliance, *Introduction*, http://unfccc.int/kyoto_protocol/compliance/items/3024.php.

¹⁰³ Non-Compliance Procedure of the Kyoto Protocol, Section III.

¹⁰⁴ Γενική αρχή του διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου η οποία λειτουργεί βάσει της οικονομικής ανάπτυξης των κρατών: τα κράτη του βιομηχανικού βορρά (ανεπτυγμένα) έχουν περισσότερες ευθύνες προς το περιβάλλον σε σχέση με αυτά του νότου (αναπτυσσόμενα) (Ρούκουνας Ε. (2010), *Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 332).

τις δεσμεύσεις που απορρέουν από το Πρωτόκολλο (λαμβάνοντας υπόψη, βέβαια, την αρχή της κοινής αλλά διαφοροποιημένης ευθύνης).¹⁰⁵ Τα μέτρα που μπορεί να λάβει το εν λόγω Τμήμα για να επικουρήσει τα μη-συμμορφούμενα κράτη είναι α) παροχή συμβουλών και διευκολύνσεων σε μεμονωμένες περιπτώσεις, β) διευκολύνσεις οικονομικής και τεχνολογικής φύσεως σε οποιοδήποτε κράτος υπό εξέταση, όπως μεταφορά τεχνολογικής γνώσεως και ανάπτυξης δυνατοτήτων (με ιδιαίτερη έμφαση στα αναπτυσσόμενα κράτη) και γ) διατύπωση συστάσεων στο ενδιαφερόμενο κράτος.¹⁰⁶

Το Τμήμα Επιβολής, το οποίο ασχολείται με τα κράτη που βρίσκονται στο Παραρτήμα Ι, ως κύριες αρμοδιότητές του έχει να ελέγχει τη συμμόρφωση των κρατών αυτών ως προς α) τη μείωση των εκπομπών των ρύπων, β) το σύστημα μετρήσεων των ρύπων, γ) τις απαιτήσεις εκλεξιμότητας για συμμετοχή στο σύστημα εμπορίας ρύπων. Επίσης, είναι υπεύθυνο για την ερμηνεία συγκεκριμένων διατάξεων ή και για την επιβεβαίωση των πορισμάτων, σε περίπτωση διαφωνίας της ομάδας επιθεώρησης εμπειρογνομόνων και του υπό εξέταση κράτους.¹⁰⁷ Η λειτουργία του Τμήματος Επιβολής διέπεται από συγκεκριμένα χρονοδιαγράμματα και ρυθμίσεις κοινοποίησης των πορισμάτων του.¹⁰⁸

Οι συνέπειες των αποφάσεων του Τμήματος Επιβολής έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς είναι δεσμευτικές και δεν χρειάζονται την έγκριση της CoP/MoP για να τεθούν σε ισχύ. Οι αποφάσεις αυτές μπορούν να λάβουν κυρωτικό χαρακτήρα, ο οποίος σχετίζεται αποκλειστικά με τη στέρηση των συμβατικών δικαιωμάτων. Εάν, λοιπόν, το Τμήμα Επιβολής εντοπίσει ότι ένα κράτος του Παραρτήματος Ι δεν συμμορφώνεται με τις διατάξεις του Πρωτοκόλλου, δύναται κατ' αρχήν να ζητήσει σχέδιο δράσης από το μη-συμμορφούμενο κράτος, στο οποίο θα πρέπει να αναφέρονται οι λόγοι μη συμμόρφωσης, τα μέτρα που το κράτος θα λάβει ώστε να επανέλθει στη νομιμότητα και ο χρονικός ορίζοντας εφαρμογής των εν λόγω μέτρων. Εάν, όμως, η περίπτωση της μη συμμόρφωσης ενός κράτους είναι χρόνια και επαναλαμβανόμενη, και εμπίπτει στις τρεις κατηγορίες τις οποίες εξετάζει το Τμήμα Επιβολής, τότε το Τμήμα μπορεί να αποφασίσει την αναστολή της δυνατότητας του κράτους να χρησιμοποιεί τους ευέλικτους μηχανισμούς του Πρωτοκόλλου, πιέζοντάς το με αυτόν τον τρόπο να συμμορφωθεί με τις δεσμεύσεις που έχει αναλάβει.¹⁰⁹

---

¹⁰⁵ Non-Compliance Procedure of the Kyoto Protocol, Section IV, παρ. 4.

¹⁰⁶ Στο ίδιο, Section XIV.

¹⁰⁷ Στο ίδιο, Section V.

¹⁰⁸ Στο ίδιο, Section IX, Section X.

¹⁰⁹ Στο ίδιο, Section XV.

2.2.3. Πρακτική των Επιτροπών Συμμόρφωσης και Αποτελεσματικότητα

Στην ενότητα αυτή θα παρουσιαστούν χάριν παραδείγματος οι περιπτώσεις κατά τις οποίες η Ελλάδα βρέθηκε να εξετάζεται ενώπιον τόσο της Επιτροπής Συμμόρφωσης του Πρωτοκόλλου του Μόντρεαλ όσο και αυτής του Πρωτοκόλλου του Κιότο, ενώ θα αναφερθούν και άλλες περιπτώσεις ώστε να φανεί το εύρος των δυνατοτήτων και η αποτελεσματικότητα των Επιτροπών Συμμόρφωσης. Μέσα από την παρουσίαση των περιπτώσεων, θα διαφανεί ότι οι Επιτροπές Συμμόρφωσης αποτελούν πολύ χρήσιμο εργαλείο που λειτουργεί ως θεματοφύλακας της συμμόρφωσης των κρατών με τις δεσμεύσεις που αναλαμβάνουν ως συμβαλλόμενα μέρη σε διεθνείς περιβαλλοντικές συμφωνίες.

Πριν, όμως, γίνει η ανάλυση των περιπτώσεων, πρέπει εν συντομία να γίνει αναφορά στην έννοια της αποτελεσματικότητας. Τόσο ο ορισμός όσο και η αναζήτηση της αποτελεσματικότητας των περιβαλλοντικών καθεστώτων είναι κάτι που επιδέχεται πολλές και διαφορετικές ερμηνείες. Σύμφωνα με τον Oran Young, ο οποίος συνοψίζει τις υπάρχουσες προσεγγίσεις της έννοιας της αποτελεσματικότητας, «το κύριο μέλημα είναι ο βαθμός στον οποίο τα εν λόγω καθεστάτα συνεισφέρουν στην επίλυση ή την άμβλυνση των περιβαλλοντικών προβλημάτων, παρακινώντας μάλιστα και τους δρώντες που τα έχουν δημιουργήσει. Βέβαια, υπάρχουν και άλλοι τρόποι σκέψης για την αποτελεσματικότητα που είναι λιγότερο ή περισσότερο φιλόδοξοι από την εστίαση στην επίλυση του προβλήματος. Η λιγότερο φιλόδοξη αντίληψη της αποτελεσματικότητας επικεντρώνεται στα αποτελέσματα πολιτικής (outputs), στους κανονισμούς και τις υποδομές που αναπτύχθηκαν για να θέσουν σε λειτουργία ένα συμβατικό καθεστώς, όπως και στις επιπτώσεις πολιτικής (outcomes) ή στην αλλαγή της συμπεριφοράς των δρώντων σχετικά με ένα συγκεκριμένο περιβαλλοντικό πρόβλημα... Η πιο φιλόδοξη αντίληψη επιδιώκει να αξιολογήσει τις επιδόσεις των καθεστώτων» συνδυάζοντας δύο περιπτώσεις: α) την περίπτωση που το καθεστώς θα ήταν απόν (*αντι-πραγματική κατάσταση* – no-regime counterfactual) αναζητώντας ουσιαστικά την πιθανή εξέλιξη του προβλήματος και β) την «αναζήτηση» και τον ορισμό ενός ιδανικού αποτελέσματος, γνωστού ως *συλλογικά άριστο αποτέλεσμα* (collective optimum).¹¹⁰

Η παρούσα εργασία δεν εξετάζει το εάν τα Πρωτόκολλα του Μόντρεαλ και του Κιότο επιλύουν ή αμβλύνουν τα περιβαλλοντικά προβλήματα για τα οποία δημιουργήθηκαν, ούτε αναζητεί την πιθανή αντι-πραγματική κατάσταση ή το συλλογικά άριστο αποτέλεσμα. Εξετάζει το κατά πόσον η δημιουργία και η λειτουργία των Επιτροπών Συμμόρφωσης συμβάλλει στην αποτελεσματική

---

¹¹⁰ Young O. (2014), *ό.π.*, σ. 275. Τη λιγότερο φιλόδοξη προσέγγιση την έχει αναπτύξει ο Young σε παλαιότερα κείμενά του ενώ, η περισσότερη φιλόδοξη προσέγγιση αναπτύχθηκε στο Helm C. and Sprinz D. (2000), "Measuring the Effectiveness of International Environmental Regimes", *Journal of Conflict Resolution*, 44:5, σ. 630-652.

εφαρμογή των συμφωνηθέντων κανόνων (στα δύο υπό εξέταση Πρωτόκολλα) και, κατ' επέκταση, εάν οι Επιτροπές αυτές είναι συνολικά αποτελεσματικές.

Επομένως, εδώ, η αποτελεσματικότητα γίνεται αντιληπτή μέσα από καθαρά νομική σκοπιά, με την έννοια ότι εξετάζεται το κατά πόσον τα κράτη συμμορφώνονται με τις δεσμεύσεις τους. Γίνεται λόγος, δηλαδή, για νομική αποτελεσματικότητα (legal effectiveness),¹¹¹ η οποία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη συμμόρφωση. Η συμμόρφωση, σύμφωνα με έναν κλασικό ορισμό, «αναφέρεται στον βαθμό στον οποίο τα κράτη πράγματι τηρούν τους όρους μιας συμφωνίας και τα μέτρα εφαρμογής που [τα ίδια] έχουν θεσπίσει».¹¹² Είναι δύσκολο, βέβαια, η συμμόρφωση να ειπωθεί ξεχωριστά από την εφαρμογή (implementation) και την αποτελεσματικότητα,¹¹³ αλλά οι Επιτροπές Συμμόρφωσης καλούνται να εξετάσουν το κατά πόσον τα κράτη συμμορφώνονται με τις συμβατικές δεσμεύσεις τους. Δεν εξετάζουν ούτε το πώς εφαρμόζουν τις συμβατικές δεσμεύσεις (εκτός εάν η εφαρμογή παρεκκλίνει των συμφωνηθέντων) ούτε το εάν η εφαρμογή τους είναι αποτελεσματική.

2.2.3.1. Πρωτόκολλο του Μόντρεαλ

Η Επιτροπή Συμμόρφωσης του Πρωτοκόλλου του Μόντρεαλ, όπως έχει περιγραφεί και παραπάνω, αποτελεί μάλλον περισσότερο συμβουλευτικό όργανο προς τη MoP του Πρωτοκόλλου, παρά ένα αποφασιστικό όργανο που τα πορίσματά του έχουν άμεση εφαρμογή. Το γεγονός αυτό, πάντως, δεν εμπόδισε την Επιτροπή Συμμόρφωσης να είναι ενεργή και να ασχολείται πρωτίστως με τις δυσκολίες συμμόρφωσης των κρατών, κυρίως για τεχνικά ζητήματα. Μάλιστα, οι υποθέσεις που έχουν φτάσει στην Επιτροπή Συμμόρφωσης αυξήθηκαν σημαντικά από το 1999, έτος κατά το οποίο τελείωσε η περίοδος χάριτος για τις αναπτυσσόμενες χώρες και τις χώρες με οικονομίες σε μετάβαση και όφειλαν και αυτές να συμμορφωθούν με τις αυστηρότερες διατάξεις για τη μείωση της εκπομπής των χλωροφθορανθράκων. Βέβαια, οι περισσότερες περιπτώσεις, που κινήθηκαν με πρωτοβουλία της Γραμματείας, αφορούν την αποτυχία των κρατών-μερών (κυρίως των αναπτυσσόμενων, λόγω έλλειψης τεχνολογικών μέσων και οικονομικών πόρων) του Πρωτοκόλλου να υποβάλουν στοιχεία για την εκπομπή ουσιών που απομειώνουν τη στοιβάδα του όζοντος. Επίσης, αρκετές είναι οι περιπτώσεις που κράτη με οικονομία σε μετάβαση ζήτησαν βοήθεια από την Επιτροπή Συμμόρφωσης καθώς αδυνατούσαν να βρουν υποκατάστατα των χλωροφθορανθράκων με αποτέλεσμα να μην μπορούν να συμμορφωθούν με τις διατάξεις του Πρωτοκόλλου. Οι προτάσεις

---

¹¹¹ Bodansky D. (2010), *The Art and Craft of International Environmental Law*, Cambridge MA: Harvard University Press, σ. 253.

¹¹² Jacobson J. and Brown Weiss E. (1995), "Strengthening Compliance with International Environmental Accords: Preliminary Observations from a Collaborative Project", *Global Governance*, 1, σ. 119-148.

¹¹³ Raustiala K. (2000), *ό.π.*, σ. 392.

της Επιτροπής Συμμόρφωσης (προς τη MoP)¹¹⁴ απεδείχθησαν αποτελεσματικές και υπήρξε σταδιακή βελτίωση της συμμόρφωσης.¹¹⁵ Πρέπει να σημειωθεί, βέβαια, εδώ, ότι η MoP έχει τη δυνατότητα μετά από πρόταση της Επιτροπής Συμμόρφωσης, και ως ύστατη λύση, να προχωρήσει σε λήψη απόφασης κυρωτικού χαρακτήρα κατά μη-συμμορφούμενου κράτους, που λαμβάνει τη μορφή απαγόρευσης χρήσης κάποιων μηχανισμών του Πρωτοκόλλου.¹¹⁶

Μέχρι σήμερα, η Επιτροπή Συμμόρφωσης έχει ασχοληθεί με εβδομήντα δύο κράτη για περιπτώσεις μη συμμόρφωσης διαφόρων θεμάτων.¹¹⁷ Η Ελλάδα απασχόλησε την Επιτροπή Συμμόρφωσης για πρώτη φορά το 2006 για τη μη συμμόρφωσή της με τις διατάξεις έγκαιρης ενημέρωσης της Γραμματείας για τη μεταφορά ρύπων προς αυτήν από το Ηνωμένο Βασίλειο το 2004 και για δεύτερη φορά το 2007 για τη μη συμμόρφωση της χώρας το 2005 με τις διατάξεις του Πρωτοκόλλου που διέπουν την παραγωγή των ελεγχόμενων ουσιών (χλωροφθορανθράκων) και τις απαιτήσεις που προβλέπονται σχετικά με τη μεταφορά δικαιωμάτων παραγωγής χλωροφθορανθράκων. Η πρώτη φορά αντιμετωπίστηκε άμεσα με την Ελλάδα να παρέχει τις απαραίτητες πληροφορίες στη Γραμματεία για τη μεταφορά ουσιών που είχε συντελεστεί,¹¹⁸ με αποτέλεσμα η MoP απλώς να υιοθετήσει την προειδοποιητική έκφραση που χρησιμοποίησε και η Επιτροπή στη διατύπωσή της απόφασής της.¹¹⁹ Η δεύτερη φορά είχε επίσης προειδοποιητικό χαρακτήρα, αλλά με την απειλή λήψης μέτρων, σε επόμενη συνεδρίαση της MoP, σε περίπτωση μη συμμόρφωσης με τις υποχρεώσεις που απορρέουν από το Πρωτόκολλο για τα μέτρα ελέγχου της παραγωγής ουσιών που απομειώνουν τη στοιβάδα του όζοντος.¹²⁰ Κατά πως φαίνεται, η Ελλάδα συμμορφώθηκε και μέτρα εναντίον της δεν ελήφθησαν, καθώς δεν υπάρχει άλλη απόφαση που να την αφορά.

Η πιο πολυσυζητημένη περίπτωση που αφορά την Επιτροπή Συμμόρφωσης του Πρωτοκόλλου του Μόντρεαλ είναι αυτή της Ρωσικής Ομοσπονδίας, η οποία ζήτησε παράταση του χρονικού ορίου της περιόδου χάριτος που της είχε χορηγηθεί (ως χώρα με οικονομία σε μετάβαση) για να μπορέσει να ανταπεξέλθει στις υποχρεώσεις της, χωρίς όμως να προβάλλει και τα κατάλληλα τεχνικά μέσα με τα οποία θα επιτύγχανε τη συμμόρφωση. Η

---

¹¹⁴ Σε συνδυασμό βέβαια με τη συνεργασία των Multilateral Fund και Global Environmental Facility, τα οποία προσέφεραν οικονομική και τεχνολογική/τεχνοκρατική βοήθεια.

¹¹⁵ Romanin-Jacur F. (2009α), *ό.π.*, σ. 30-31.

¹¹⁶ Non-Compliance Procedure of the Montreal Protocol, παρ. 9.

¹¹⁷ Για όλες τις περιπτώσεις βλ. UNEP, Ozone Secretariat, *Decisions – Article 8: Non-Compliance*, <http://ozone.unep.org/en/handbook-montreal-protocol-substances-deplete-ozone-layer/1549>.

¹¹⁸ UNEP, *Report of the Implementation Committee under the Non-Compliance Procedure for the Montreal Protocol on the Work of Its Thirty-Seventh Meeting*, UNEP/OzL.Pro/ImpCom/37/7, 30 October 2006, σ. 17-19, 47-48.

¹¹⁹ UNEP, *Report of the Eighteenth Meeting of the Parties to the Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer*, UNEP/OzL.Pro.18/10, 16 November 2006, Decision XVIII/25, σ. 52.

¹²⁰ UNEP, *Report of the Nineteenth Meeting of the Parties to the Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer*, UNEP/OzL.Pro.19/7, 21 September 2007, Decision XIX/21, σ. 45.

Επιτροπή Συμμόρφωσης αποφάσισε ότι η Ρωσική Ομοσπονδία βρίσκεται εκτός πλαισίου συμμόρφωσης, και έστειλε την πρότασή της στη MoP, το οποίο (λαμβάνοντας κυρωτικά μέτρα) αποφάσισε να αναστείλει τη δυνατότητα της χώρας να χρησιμοποιεί τις διαδικασίες εμπορίας ουσιών που απομειώνουν τη στοιβάδα του όζοντος.¹²¹ Το πρόβλημα επιλύθηκε με τη Ρωσική Ομοσπονδία να συμφωνεί στην παροχή οικονομικής βοήθειας που της προσφέρθηκε με σκοπό τη συμμόρφωσή της.¹²²

Η ενασχόληση της Επιτροπής Συμμόρφωσης με τα κράτη-μέρη του Πρωτοκόλλου του Μόντρεαλ αποδεικνύεται σε γενικές γραμμές αποτελεσματική. Είτε μέσω προειδοποιήσεων (όπως στην περίπτωση της Ελλάδας), είτε μέσω επιβολής κυρώσεων (που πάντως αφορά το μικρότερο ποσοστό των περιπτώσεων), η Επιτροπή Συμμόρφωσης φέρεται να έχει χειριστεί με επιτυχία τα περιστατικά μη συμμόρφωσης και, μέσω των προτάσεών της, τα κράτη να επανέρχονται σε συμμόρφωση με τις διατάξεις του Πρωτοκόλλου.

Όπως αναφέρθηκε στην αρχή του παρόντος μέρους, η συμμόρφωση γίνεται αντιληπτή ως νομικός όρος. Επομένως, το έργο της Επιτροπής Συμμόρφωσης εδώ κρίνεται ως επικουρικό στην τήρηση των δεσμεύσεων με τις διατάξεις του Πρωτοκόλλου, κάτι το οποίο φαίνεται να ανταποκρίνεται στους στόχους εγκαθίδρυσης της Επιτροπής. Άλλωστε, εκ του αποτελέσματος, το Πρωτόκολλο του Μόντρεαλ θεωρείται εν γένει αποδοτικό ως προς τον σκοπό υιοθέτησής του, καθώς κατάφερε και μείωσε τις εκπομπές αερίων που απομειώνουν τη στοιβάδα του όζοντος, επιτρέποντας της να ανακάμψει σημαντικά.¹²³ Έτσι, φαίνεται πως κάθε στάδιο της διαδικασίας, συμπεριλαμβανομένης βέβαια και της Επιτροπής Συμμόρφωσης, λειτουργεί αποτελεσματικά και συμβάλλει τόσο στην τήρηση των συμπεφωνημένων κανόνων όσο και στο πραγματικά επιδιωκόμενο αποτέλεσμα.

Αξίζει, τέλος, να γίνει ένα σχόλιο για τη σύνθεση της Επιτροπής Συμμόρφωσης που, όπως προαναφέρθηκε, αποτελείται από αντιπροσώπους των κρατών-μερών του Πρωτοκόλλου, δίχως να χρειάζεται να είναι εξειδικευμένο προσωπικό. Ενώ θα περίμενε κανείς ότι αυτού του είδους η σύνθεση θα υπονόμει τη διαδικασία και κατ' επέκταση τη συμμόρφωση με τις δεσμεύσεις,¹²⁴ από τα αποτελέσματα της υπό εξέταση Επιτροπής φαίνεται να υποστηρίζεται ότι στις Επιτροπές Συμμόρφωσης που συμμετέχουν αντιπρόσωποι κρατών, πράγματι τα κράτη εφαρμόζουν με μεγαλύτερη προθυμία και περισσότερη

---

¹²¹ Romanin-Jacur F. (2009α), *ό.π.*, σ. 31-32. Όλες οι αποφάσεις της Επιτροπής Συμμόρφωσης του Πρωτοκόλλου του Μόντρεαλ για την υπόθεση της Ρωσικής Ομοσπονδίας βρίσκονται στο: UNEP, Ozone Secretariat, *Decisions on Non-Compliance: Russian Federation*, <http://ozone.unep.org/en/handbook-montreal-protocol-substances-deplete-ozone-layer/1746>.

¹²² Klabbers J. (2008), *ό.π.*, σ. 1007.

¹²³ Βλ. *αυτόθι*, υποσημ. 82.

¹²⁴ Βλ. *αυτόθι*, σ. 29.

ευκολία τα συμφωνηθέντα.¹²⁵

2.2.3.2. Πρωτόκολλο του Κιότο

Τον Δεκέμβριο του 2007, περίπου τρία χρόνια μετά τη θέση σε ισχύ του Πρωτοκόλλου του Κιότο, και δύο μετά την ενεργοποίηση της διαδικασίας μη-συμμόρφωσης, η πρώτη υπόθεση που κατατέθηκε από ομάδα επιθεώρησης εμπειρογνομόνων στην Επιτροπή Συμμόρφωσης αφορούσε τη μη συμμόρφωση της Ελλάδας.¹²⁶ Καθώς η Ελλάδα ανήκει ως αναπτυγμένο κράτος στο Παράρτημα Ι του Πρωτοκόλλου του Κιότο, η υπόθεση παραπέμφθηκε απευθείας στο Τμήμα Επιβολής, το οποίο διαπίστωσε ότι το εθνικό σύστημα για τον υπολογισμό των ανθρωπογενών εκπομπών από πηγές εκπομπής ρύπων που συμβάλλουν στο φαινόμενο του θερμοκηπίου και των αντίστοιχων απορροφήσεων από καταβόθρες δέσμευσης είναι ανεπαρκές, καθώς επίσης και ότι οι διαδικασίες που προβλέπονται από το εν λόγω Πρωτόκολλο για την καταβολή ετήσιων εκθέσεων για την παρακολούθηση της συμμόρφωσης του εκάστοτε κράτους δεν τηρούνται. Δόθηκε στην Ελληνική Κυβέρνηση ο προβλεπόμενος χρόνος να απαντήσει στη διαπίστωση αυτή, αλλά οι απαντήσεις του Υπουργείου Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων κρίθηκαν ελλιπείς, με αποτέλεσμα, τον Απρίλιο του 2008, η Επιτροπή Συμμόρφωσης να κηρύξει τη χώρα επισήμως σε καθεστώς μη-συμμόρφωσης και να την καλέσει να συντάξει άμεσα σχέδιο δράσης για το πώς θα ξεπεραστεί η συγκεκριμένη κατάσταση. Επιπλέον, προχώρησε στην επιβολή κυρώσεων με την ενεργοποίηση της απαγόρευσης χρήσης των *ευέλικτων μηχανισμών εμπορίας ρύπων* του Πρωτοκόλλου και του *μηχανισμού καθαρής ανάπτυξης*, όπως και την αποπομπή της από τις διαδικασίες της Επιτροπής, εωσότου επιλυθεί το πρόβλημα. Η Ελληνική Κυβέρνηση, τότε, ξεκίνησε τη δημιουργία νέου εθνικού συστήματος και υπέβαλε το σχέδιο δράσης στις 7 Οκτωβρίου 2008. Ζητήθηκαν κάποιες βελτιώσεις από την ομάδα εμπειρογνομόνων που εξέτασε το σχέδιο δράσης, το οποίο μετά τις απαραίτητες τροποποιήσεις κατατέθηκε ξανά στις 27 Οκτωβρίου 2008. Στις 13 Νοεμβρίου 2008, το Τμήμα Επιβολής απεφάνθη ότι η Ελλάδα πλέον πληροί τις προϋποθέσεις που ορίζει το Πρωτόκολλο του Κιότο για τα ανεπτυγμένα κράτη και ως εκ τούτου ήρε την κυρωτική απόφαση που είχε λάβει τον Απρίλιο του ιδίου έτους.¹²⁷

---

¹²⁵ Böhmelt T. and Pilster U. (2010), *ό.π.*, σ. 248-250.

¹²⁶ Όλα τα έγγραφα της συγκεκριμένης υπόθεσης είναι διαθέσιμα: UNFCCC, Kyoto Protocol, Compliance, Enforcement Branch, *Question of Implementation – Greece*, http://unfccc.int/kyoto_protocol/compliance/enforcement_branch/items/5455.php.

¹²⁷ Ο λόγος που αναφέρονται οι ημερομηνίες είναι για να καταδειχθεί η ταχύτητα με την οποία αντιμετωπίστηκε το ζήτημα, αλλά και τα χρονικά περιθώρια που έχει η Επιτροπή Συμμόρφωσης για την εξέταση του εκάστοτε θέματος.

Σε αντίστοιχες περιπτώσεις με τις οποίες ασχολήθηκε το Τμήμα Επιβολής (Βουλγαρία, Κροατία, Λιθουανία, Ρουμανία, Σλοβακία, Ουκρανία),¹²⁸ ακολουθήθηκε η ίδια διαδικασία και τελικώς όλες οι χώρες συμμορφώθηκαν με τις διατάξεις του Πρωτοκόλλου του Κιότο.¹²⁹

Παρ' όλο, λοιπόν, που τελικώς το Τμήμα Επιβολής, μέσω των πιέσεων που άσκησε, κατάφερε να επαναφέρει την Ελλάδα σε συμμόρφωση με τις διατάξεις περί σχεδιασμού εθνικού συστήματος μέτρησης των ρύπων, είναι γεγονός ότι το έκρινε αυτό μόνον από τις εκθέσεις που υπέβαλε η ίδια η χώρα. Δεν εξέτασε εάν στη συνέχεια η Ελλάδα προχώρησε στην εφαρμογή του νέου σχεδίου και κατά πόσον το νέο σχέδιο αυτό λειτουργεί αποτελεσματικά (κάτι βέβαια που θα μπορούσε να το ελέγξει στο μέλλον). Η διαπίστωση αυτή συμβάλλει στην άποψη ότι γίνεται λόγος για κανονιστική/νομική αποτελεσματικότητα, καθώς το Τμήμα Επιβολής εξέτασε τα νομικά και τεχνικά χαρακτηριστικά του περιστατικού μη συμμόρφωσης και όχι τα ουσιαστικά.

Η καταδικαστική απόφαση της Επιτροπής Συμμόρφωσης για την Ελλάδα, σύμφωνα με κυβερνητικές πηγές δεν είχε σημαντικό αντίκτυπο για τη χώρα, καθώς η λειτουργία του διεθνούς συστήματος εμπορίας ρύπων δεν ήταν (και δεν είναι) ολοκληρωμένη. Ένας επιπλέον λόγος που η απόφαση δεν είχε αξιόλογες συνέπειες ήταν ότι η Ελλάδα συμμετέχει στο ευρωπαϊκό σύστημα εμπορίας ρύπων, το οποίο είναι το πιο ανεπτυγμένο παγκοσμίως και ανεξάρτητο από το αντίστοιχο διεθνές, γεγονός που θα της επέτρεπε να κάνει χρήση του ευρωπαϊκού συστήματος, χωρίς να ενδιαφέρεται στην πραγματικότητα για το διεθνές.¹³⁰

Παρ' όλα αυτά, επειδή ευρύτερα «η επίδοση της Ελλάδας στο ζήτημα της κλιματικής αλλαγής δεν μπορεί να θεωρηθεί ως καλή»,¹³¹ είναι εναντίον της χώρας το ότι ήταν η πρώτη που καταδικάστηκε από την Επιτροπή Συμμόρφωσης του Πρωτοκόλλου ενώ ήταν η τελευταία από τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης που επικύρωσε το Πρωτόκολλο του Κιότο (Μάιος 2005).

---

¹²⁸ UNFCCC, Kyoto Protocol, Compliance, *Questions of Implementation*, http://unfccc.int/kyoto_protocol/compliance/questions_of_implementation/items/5451.php. Το Τμήμα Επιβολής έχει ασχοληθεί και με υπόθεση που αφορά τον Καναδά αλλά μετά από ένα σημείο της διαδικασίας αποφάσισε να διακόψει την εξέταση του ζητήματος, παρ' όλο που έκρινε ότι ο Καναδάς δεν συμμορφωνόταν με τις διατάξεις του Πρωτοκόλλου μια ορισμένη χρονική περίοδο. Για σύντομη ανάλυση της περίπτωσης του Καναδά βλ. Yoshida O. (2011), "Procedural Aspects of the International Legal Regime for Climate Change: Early Operation of the Kyoto Protocol's Compliance System", *Journal of East Asia & International Law*, 4:1, σ. 57-58.

¹²⁹ Ο λόγος που αναλύθηκαν και αναφέρθηκαν μόνον οι περιπτώσεις που βρέθηκαν ενώπιον του Τμήματος Επιβολής και δεν αναφέρθηκε το Τμήμα Διευκόλυνσης, είναι ότι το τελευταίο δεν έχει ασχοληθεί γενικώς με συγκεκριμένες περιπτώσεις μη-συμμόρφωσης αλλά κατά κύριο λόγο με γενικά ζητήματα συμμόρφωσης υπό το Πρωτόκολλο του Κιότο και πώς αυτή μπορεί να καταστεί ευκολότερη για τα κράτη. UNFCCC, Kyoto Protocol, Compliance, *Facilitative Branch*, http://unfccc.int/kyoto_protocol/compliance/facilitative_branch/items/3786.php.

¹³⁰ Μπρεδήμας Α. (2008), "Το Πρωτόκολλο του Κιότο και η «Εμπορία Ρύπων»: Η Ελληνική και η Κοινοτική Διάσταση", στο Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου Α., κ.ά. (επιμ.), *Η Προστασία του Περιβάλλοντος στο Δίκαιο και στην Πράξη*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 123.

¹³¹ Στο ίδιο, σ. 114.

Το γεγονός αυτό αποτελεί πολιτική δυσφήμιση τόσο για την Ελλάδα όσο και για την Ευρωπαϊκή Ένωση, «που επιδιώκει να έχει πρωταγωνιστικό ρόλο στην αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής».¹³²

Η κριτική στην Επιτροπή Συμμόρφωσης του Πρωτοκόλλου του Κιότο είναι πιο έντονη (σε σχέση π.χ. με αυτήν του Πρωτοκόλλου του Μόντρεαλ), καθώς είναι ένας πολύπλοκος μηχανισμός που λειτουργεί στα πλαίσια μιας Συμφωνίας που κατά γενική ομολογία δεν είναι επιτυχημένη.¹³³ Κατ' αρχήν, το σημαντικότερο ίσως πρόβλημα είναι ότι η Επιτροπή Συμμόρφωσης δύναται να ασχοληθεί με προβλήματα που αφορούν μόνον την πρώτη περίοδο δεσμεύσεων (2008-2012) και τα δύο προηγούμενα χρόνια (2006-2007). Ο λόγος, βέβαια, είναι ότι οι δεσμεύσεις για την δεύτερη περίοδο (2013-2020) δεν έχουν επικυρωθεί από τα κράτη και, επομένως, δεν έχουν τεθεί σε ισχύ.¹³⁴ Έτσι, η Επιτροπή Συμμόρφωσης από την 1^η Ιανουαρίου του 2013, επί της ουσίας, παραμένει ανενεργή.

Με το να μην υπάρχουν, όμως, υιοθετημένοι στόχοι για τη δεύτερη περίοδο δεσμεύσεων, οι κυρώσεις που καλείται να επιβάλλει η Επιτροπή Συμμόρφωσης φαίνεται να μην έχουν πραγματικούς αποδέκτες. Ο λόγος είναι ότι, σε περίπτωση μη συμμόρφωσης ενός κράτους που έχει ως συνέπεια την παραβίαση των ορίων εκπομπών αερίου του θερμοκηπίου, προβλέπεται¹³⁵ ο ορισμός – από το ίδιο το κράτος – ενός αυστηρότερου ορίου μείωσης των εκπομπών για τη δεύτερη περίοδο δεσμεύσεων. Για τους αναλυτές, οι διατάξεις αυτές κρίνονται αναποτελεσματικές, καθώς έρχονται σε αντίθεση με τα κρατικά συμφέροντα και είναι αμφίβολο κατά πόσον θα μπορούσαν να λειτουργήσουν,¹³⁶ οδηγώντας μάλιστα και κάποιους να μιλούν για έναν γενικά αναποτελεσματικό μηχανισμό συμμόρφωσης.¹³⁷ Σε αυτό, μάλιστα, συμβάλλει και η παραδοχή ότι δεν είναι νομικά δεσμευτικές οι αποφάσεις που λαμβάνει η Επιτροπή Συμμόρφωσης και ότι για να γίνουν χρειάζεται παράρτημα ενσωματωμένο στο Πρωτόκολλο.¹³⁸

---

¹³² Δούση Ε. (2014), *ό.π.*, σ. 161.

¹³³ Βλ. *αυτόθι*, υποσημ. 83.

¹³⁴ UNFCCC, Kyoto Protocol, Doha Amendment, *Status of the Doha Amendment*, http://unfccc.int/kyoto_protocol/doha_amendment/items/7362.php.

¹³⁵ Non-Compliance Procedure of the Kyoto Protocol, Section XV, παρ. 5.

¹³⁶ Vezirgiannidou S.-E. (2009), "The Climate Change Regime post-Kyoto: Why Compliance is Important and How to Achieve It", *Global Environmental Politics*, 9:4, σ. 44-45.

¹³⁷ Keohane R. and Raustiala K. (2008), "Toward a Post-Kyoto Climate Change Architecture: A Political Analysis", *The Harvard Project on International Climate Agreements*, Discussion Paper 08-01, σ. 8.

¹³⁸ Τέτοιου είδους παραρτήματα δεν έχουν υπάρξει ακόμη, γεγονός που μπορεί να οδηγήσει κάποιο κράτος να αμφισβητήσει τη νομική δεσμευτικότητα των αποφάσεων της Επιτροπής (Davies P. (2013), "Non-Compliance – A Pivotal or Secondary Function of CoP Governance", *International Community Law Review*, 15, σ. 98), αλλά στη μέχρι σήμερα πρακτική δεν έχουν παρουσιαστεί επιπλοκές λόγω αυτού. Τόσο τα κράτη όσο και το θεσμικό πλαίσιο του Πρωτοκόλλου του Κιότο, αντιμετωπίζουν τις αποφάσεις της Επιτροπής Συμμόρφωσης ως νομικά δεσμευτικές.

Στην πραγματικότητα πάντως, δεν είναι ο μηχανισμός συμμόρφωσης που πάσχει, αλλά το ίδιο το Πρωτόκολλο. Η Επιτροπή Συμμόρφωσης του Πρωτοκόλλου του Κιότο είναι η πιο ισχυρή και η πιο ανεξάρτητη Επιτροπή από όσες υπάρχουν μέχρι στιγμής,¹³⁹ και η μόνη που έχει τη δυνατότητα να υιοθετεί αποφάσεις που να έχουν κυρωτικό χαρακτήρα. Παρ' όλα τα προβλήματα που μπορεί να εμφανίζει, και παρ' όλο που οι αποφάσεις της δεν είναι όντως νομικά δεσμευτικές, ο τρόπος που έχει δράσει μέχρι στιγμής, αποτελεί εχέγγυο της τήρησης της συμμόρφωσης εφ' όσον υπάρξουν και κυρωθούν νέες δεσμεύσεις στο πλαίσιο του Πρωτοκόλλου του Κιότο.

---

¹³⁹ Maljean-Dubois S. (2010), "An Outlook for the Non-Compliance Mechanism of the Kyoto Protocol on Climate Change", *Amsterdam Law Forum*, 2:2, σ. 77· Ulfstein G. and Wreksman J. (2005), *ό.π.*, σ. 59.

Καταληκτικές σκέψεις

Όπως διαπιστώνεται στην παρούσα εργασία είναι εμφανές ότι οι διαδικασίες μη-συμμόρφωσης είναι κάτι το καινούργιο στη λειτουργία των διεθνών περιβαλλοντικών συμφωνιών και ότι, μάλιστα, οι μορφές που λαμβάνουν βρίσκονται ακόμη υπό συνεχή εξέλιξη και γίνονται ολοένα και πιο πολύπλοκες. Στην εργασία παρακολουθήσαμε τη λειτουργία της πρώτης διαδικασίας μη-συμμόρφωσης που θεσπίστηκε (1992) σε διεθνή περιβαλλοντική συμφωνία, αυτή του Πρωτοκόλλου του Μόντρεαλ, η οποία δειλά-δειλά ανέπτυξε χαλαρούς μηχανισμούς ελέγχου της συμμόρφωσης των κρατών-μελών και τη διαδικασία μη-συμμόρφωσης (2005) του Πρωτοκόλλου του Κιότο, η οποία προχώρησε ένα βήμα παραπέρα δημιουργώντας ένα οιονεί δικαστικό σύστημα μέσω των δεσμευτικών αποφάσεων του Τμήματος Επιβολής. Ίσως όμως το πιο ενδιαφέρον στοιχείο των διαδικασιών μη-συμμόρφωσης στο διεθνές περιβαλλοντικό δίκαιο είναι ότι προσπαθούν να μην επηρεάζουν την κρατική κυριαρχία (όπως αυτή είναι θεμελιωμένη στο διεθνές σύστημα) – προσπαθούν δηλαδή να επιβάλλουν διεθνείς κανόνες χωρίς να έχουν αντίκτυπο στην κρατική κυριαρχία – και για τον σκοπό αυτό αναπτύσσουν ειδικές διαδικασίες που δεν απαντώνται σε άλλου είδους διεθνείς συμφωνίες.

Όπως, επίσης, φαίνεται, οι διαδικασίες μη-συμμόρφωσης δείχνουν να είναι αποτελεσματικές καθώς συνεισφέρουν, όπως κατέδειξαν οι περιπτωσιολογικές μελέτες που αναφέρθηκαν, στην αποτελεσματική εφαρμογή των διεθνών περιβαλλοντικών συμφωνιών. Η αποτελεσματικότητά τους στο να επαναφέρουν στη νομιμότητα και να επιτυγχάνουν τη συμμόρφωση κρατών που αντιμετωπίζουν προβλήματα με την εφαρμογή των δεσμεύσεων που αναλαμβάνουν σε σχέση με το Περιβάλλον είναι πολύ ελπιδοφόρο μήνυμα, όχι μόνο για το περιβάλλον¹⁴⁰ αλλά και ευρύτερα για τις διεθνείς σχέσεις. Δηλαδή, μέσω του νέου αυτού – μη συμβατικού – τρόπου συνεργασίας των κρατών και «επίλυσης των διαφορών» τους, φαίνεται ότι επιτυγχάνονται θετικά αποτελέσματα, δημιουργώντας περισσότερες προσδοκίες για τη διεθνή συνεργασία.

Έτσι, οι διαδικασίες μη-συμμόρφωσης ως νέα σχετικά πρακτική του διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου (που όμως έχει γίνει ήδη συνήθης πρακτική του), και σε συνδυασμό με τη συζήτηση γύρω από την έννοια της συμμόρφωσης που έχει αναδειχθεί σε πολύ σημαντική για το διεθνές δίκαιο,¹⁴¹ έχουν

---

¹⁴⁰ Παρά τα προβλήματα που υπάρχουν καθώς, π.χ., η εφαρμογή του Πρωτοκόλλου του Κιότο είναι ελλιπέστατη, για λόγους όμως (όπως αναφέρθηκε) που δεν αφορούν την Επιτροπή Συμμόρφωσής του.

¹⁴¹ Klabbers J. (2008), *ό.π.*, σ. 1000. Υποστηρίζει επίσης ο Klabbers ότι υπάρχει και διάβρωση – αν όχι διάλυση – της παραδοσιακής έννοιας του δικαίου με τη χρήση των μηχανισμών συμμόρφωσης καθώς κρίνει ότι μέσω αυτών των μηχανισμών μπορεί το δίκαιο να καταστεί περιττό ή, έστω, να ερμηνεύεται κατά βούληση και κατά περίπτωση (στο ίδιο, σ. 1008). Κατά

πυροδοτήσει με τη σειρά τους συζητήσεις για τον τρόπο που λειτουργούν και για την επιρροή τους στη φύση του διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου.¹⁴² Γίνεται αντιληπτό, μέσα από την ανάλυση που έγινε κατά κύριο λόγο στο Πρώτο Μέρος της εργασίας, ότι «η ολοένα αυξανόμενη σημασία που αποκτούν τέτοιου είδους διοικητικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων έχει αλλάξει τη φύση του συστήματος των περιβαλλοντικών συμφωνιών και τις διαδικασίες συνομολόγησης του περιβαλλοντικού δικαίου»,¹⁴³ επηρεάζοντας ταυτόχρονα και την έννοια της κρατικής κυριαρχίας και του διεθνούς δικαίου εν γένει. Για τους αναλυτές, μάλιστα, που ασχολούνται με το διεθνές περιβαλλοντικό δίκαιο αυτή η συζήτηση έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς φαίνεται ότι μέσω των διαδικασιών αυτών μειώνεται ο ρόλος του κράτους και αυξάνεται ο ρόλος των διεθνών οργάνων και οργανισμών, νορμών και κανόνων, κ.τ.λ., οδηγώντας σε ένα πλαίσιο εξελιγμένης διεθνούς διακυβέρνησης. Βέβαια, ενώ η ανάδυση βιβλιογραφίας που υποστηρίζει τη διάλυση του κράτους έχει σαφώς μεγάλο ενδιαφέρον, ο ρόλος του κράτους δεν πρέπει ακόμη να υποτιμάται καθώς αυτό είναι ο κύριος δρών στο σύστημα όπως αυτό είναι διαμορφωμένο σήμερα και, ίσως, η (πρόωρη) διάβρωση της έννοιάς του να οδηγούσε σε μια κατάσταση μεγάλης αστάθειας χωρίς αντιρροπιστικά θετικά αποτελέσματα για κανέναν κλάδο του διεθνούς δικαίου.¹⁴⁴

Έτσι, και στην περίπτωση του διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου, σημαντικό μέρος της βιβλιογραφίας ακόμη αντιμετωπίζει συντηρητικά το ζήτημα, με τον Thilio Marauhn να υποστηρίζει ότι τα όργανα που επιλέγουν να δημιουργήσουν τα κράτη με στόχο την καλύτερη διαχείριση και εφαρμογή των περιβαλλοντικών πολιτικών είναι (συνήθως) με γνώμονα το δικό τους

την άποψή μου, περισσότερο φαίνεται να επηρεάζεται η λέξη και η έννοια της «συμμόρφωσης» παρά το (διεθνές) δίκαιο, το οποίο ούτως ή άλλως είναι αποτέλεσμα διαβουλεύσεων μεταξύ των κρατών και επομένως πιο εύπλαστο από την έννοια της συμμόρφωσης, η οποία επειδή έχει αναχθεί σε πολιτική διαβούλευση κινδυνεύει να χρησιμοποιείται *ad hoc* ή *a la cart*, αναλόγως με την περίπτωση και τα συμφέροντα των κρατών.

¹⁴² Εδώ, ως γενική βιβλιογραφία για τη φύση του διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου, βλ. Gehring T. (2008), σ. 473-476 για τη συζήτηση περί α) συνταγματοποίησης και β) κατακερματισμού του διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου και βλ. Sand P. (2008), "The Evolution of International Environmental Law", στο Bodansky D. et al (eds), *The Oxford Handbook of International Environmental Law*, Oxford: Oxford University Press, σ. 29-43 και Birnie P. et al (2009), *ό.π.*, σ. 1-37 για τις αντίθετες απόψεις αν το διεθνές περιβαλλοντικό δίκαιο αποτελεί ξεχωριστό κλάδο του διεθνούς δικαίου ή όχι. Επίσης, έχει ενδιαφέρον η ανάλυση του Cardesa-Salzmann που, παρ' όλο που μιλά για οιονεί συνταγματοποίηση του διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου λόγω των διαδικασιών μη-συμμόρφωσης, υποστηρίζει ότι το διεθνές περιβαλλοντικό δίκαιο παραμένει κομμάτι του ευρύτερου διεθνούς δικαίου (Cardesa-Salzmann A. (2011), *ό.π.*).

¹⁴³ Gehring T. (2008), *ό.π.*, σ. 481.

¹⁴⁴ Marauhn T. (2008), "Changing Role of the State", in Bodansky D., et al. (eds), *The Oxford Handbook of International Environmental Law*, Oxford: Oxford University Press, σελ. 728. Η συζήτηση άλλωστε - διαχρονική αλλά πάντοτε επίκαιρη - για την μορφή του διεθνούς δικαίου και τον τρόπο με τον οποίο αυτό αλλάζει, βρίσκει αρκετούς διεθνολόγους να υποστηρίζουν ότι όσο ζούμε σε ένα άναρχο διεθνές σύστημα το διεθνές δίκαιο δεν μπορεί να αλλάξει (σημαντικά) και να επιλύσει κάποια προβλήματα που εμφανίζονται κατά καιρούς μεταξύ των κρατών (βλ. για μια σύντομη ανάλυση επ' αυτού: Dill J. (2015), "The Janus Faced Nature of War and International Law", *Inspires: The Magazine for Oxford Politics and International Relations Alumni*, 5, σ. 9-11).

συμφέρον.¹⁴⁵ Με βάση τη λογική αυτή, και αποδεχόμενοι ότι σήμερα τα κράτη είναι ο βασικός δρών στο μη-ιεραρχικό σύστημα του διεθνούς δικαίου¹⁴⁶ και ότι η συνεργασία και η (πολιτική) βούληση για συμμόρφωση με τις διεθνείς επιταγές φτάνει μέχρι ενός σημείου, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι οι διαδικασίες μη-συμμόρφωσης είναι ένα εργαλείο που (θα μπορούσε να) συμβάλλει στην ή να εντείνει ή να επιβεβαιώνει την ενδυνάμωση του κυρίαρχου ρόλου του κράτους μέσα στο διεθνές (περιβαλλοντικό) σύστημα, καθώς επινοήθηκαν για να το επικουρούν όποτε αυτό αδυνατεί να συμμορφωθεί.¹⁴⁷ Υποστηρίζεται, μάλιστα, ότι είμαστε ακόμη μακριά από την «αναθεώρηση» της λειτουργίας του διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου, με την έννοια ότι μάλλον τα κράτη (θα συνεχίσουν να) είναι αυτά που έχουν τον πρωταρχικό λόγο στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων και στη συνομολόγηση νέων κανόνων. Το γεγονός όμως αυτό δεν σημαίνει τελικώς ότι η εξέλιξη του διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου, τα όργανα και οι λειτουργίες που έχουν αναπτυχθεί στο πλαίσιο του, δεν είναι εξαιρετικά πολύπλοκα και με σημαντικές καινοτομίες, μεταξύ των οποίων σημαντική θέση καταλαμβάνουν και οι Επιτροπές Συμμόρφωσης.

Τελικά, οι διαδικασίες μη-συμμόρφωσης έρχονται ίσως να αμφισβητήσουν την παραδοχή ότι το διεθνές δίκαιο, λόγω του οριζόντιου χαρακτήρα του, δεν έχει τη δυνατότητα να αναπτύσσεται αυτόνομα, παρά μόνον ύστερα από εξωτερικές παρεμβάσεις προερχόμενες από τα κράτη.¹⁴⁸ Όπως αναδείχθηκε μέσα από την εργασία, οι διαδικασίες αυτές λειτουργούν κατά κύριο λόγο ανεξάρτητα από τα κράτη και τις πολιτικές επιρροές και ασχολούνται με διοικητικά ζητήματα, παράγοντας όμως αποτελέσματα εντός του ευρύτερου νομικού πλαισίου. Η σχετικά νέα αυτή πρακτική που αναπτύσσεται στο πλαίσιο του διεθνούς δικαίου, αποτελεί πιθανώς μηχανισμό εξέλιξής του εκ των έσω, τροφοδοτώντας έτσι τη συζήτηση για γενικότερη αλλαγή στη δομή και τη λειτουργία του.

---

¹⁴⁵ Marauhn T. (2008), *ό.π.*, σ. 730.

¹⁴⁶ Στο ίδιο, σ. 734. Η συζήτηση σήμερα, με την εμφάνιση πολλών και διαφορετικών δρώντων στο πλαίσιο της διεθνούς περιβαλλοντικής διακυβέρνησης, δεν αφορά τόσο τη μείωση του ρόλου του κράτους – που σε γενικές γραμμές όλοι αναγνωρίζουν ως τον πρωταγωνιστικό παίκτη στον διεθνή χώρο – αλλά τη νέα θέση που αυτό καλείται να αναπτύξει με βάση τα νέα δεδομένα (βλ. Δούση Ε. (2014), *ό.π.*, σ. 85 και για μια αναλυτική παρουσίαση των δρώντων στο ίδιο, σ. 84-143).

¹⁴⁷ Όπως έχει ήδη αναφερθεί κάποιες διαδικασίες μη-συμμόρφωσης έχουν και κάποιους κυρωτικούς μηχανισμούς, οπότε θα μπορούσε το επιχείρημα αυτό να μην είναι τόσο ισχυρό αλλά α) είναι ελάχιστες οι διαδικασίες αυτές και β) και σε άλλους τομείς του διεθνούς δικαίου υπάρχουν κυρώσεις χωρίς αυτό να σημαίνει ότι μειώνεται η κυριαρχία του κράτους.

¹⁴⁸ Baber W. and Bartlett R. (2011), “The Role of International Law in Global Governance”, στο Dryzek J. et al, *The Oxford Handbook of Climate Change and Society*, Oxford: Oxford University Press, σ. 656.

Βιβλιογραφία

Βιβλία

Ελληνόγλωσσα:

- Δούση Ε. (2014), *Η Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση σε Κρίση: Ρίο+20: Υποσχέσεις με Αβέβαιη Εφαρμογή*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Κουταλάκης Χ. (2012), *Γιατί Δεν Εφαρμόζονται οι Νόμοι; Θεωρία και Πρακτική της Περιβαλλοντικής Συμμόρφωσης στην Ελλάδα*, Αθήνα: Gutenberg.
- Ρούκουνας Ε. (2010), *Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Ξενόγλωσσα:

- Birnie P. et al (2009), *International Law and the Environment*, 3rd edition, Oxford: Oxford University Press.
- Bodansky D. (2010), *The Art and Craft of International Environmental Law*, Cambridge MA: Harvard University Press.
- Klabbers J. (2009), *An Introduction to International Institutional Law*, 2nd edition, Cambridge: Cambridge University Press.
- Treves T. et al (eds, 2009), *Non-Compliance Procedures and Mechanisms and the Effectiveness of International Environmental Agreements*, Hague: TMC Asser Press.
- Zengerling C. (2013), *Greening International Jurisprudence: Environmental NGOs before International Courts, Tribunals, and Compliance Committees*, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers.

Άρθρα

Ελληνόγλωσσα:

- Δούση Ε. (2012), “Το Διεθνές Σύστημα Προστασίας του Περιβάλλοντος”, στο Κόντης Α. και Τσαρδανίδης Χ. (επιμ.), *Διεθνής Πολιτική Οικονομία: Θεωρία, Δομή και Προκλήσεις της Παγκόσμιας Οικονομίας*, β’ έκδοση επαυξημένη και βελτιωμένη, Αθήνα: Παπαζήσης, σ. 871-896.
- Κουταλάκης Χ. (2012), “Η (Μη) Συμμόρφωση των Κρατών προς τις Διεθνείς Περιβαλλοντικές Δεσμεύσεις”, στο Κόντης Α. και Τσαρδανίδης Χ. (επιμ.), *Διεθνής Πολιτική Οικονομία: Θεωρία, Δομή και Προκλήσεις της Παγκόσμιας Οικονομίας*, β’ έκδοση επαυξημένη και βελτιωμένη, Αθήνα: Σάκκουλας, σ. 897-914.
- Μπρεδήμας Α. (2008), “Το Πρωτόκολλο του Κιότο και η «Εμπορία Ρύπων»: Η Ελληνική και η Κοινοτική Διάσταση”, στο Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου Α.,

κ.ά. (επιμ.), *Η Προστασία του Περιβάλλοντος στο Δίκαιο και στην Πράξη*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 103-124.

Ξενόγλωσσα:

Abbott K. and Snidal D. (2000), "Hard and Soft Law in International Governance", *International Organization*, 54:3, σ. 421-456.

Abbott K. et al (2000), "The Concept of Legalization", *International Organization*, 54:3, σ. 401-419.

Baber W. and Bartlett R. (2011), "The Role of International Law in Global Governance", στο Dryzek J. et al, *The Oxford Handbook of Climate Change and Society*, Oxford: Oxford University Press, σ. 653-667.

Biermann F. (2012), "Curtain Down and Nothing Settled: Global Sustainability Governance After the 'Rio+20' Earth Summit", *Earth System Governance*, Working Paper No 26, Lund and Amsterdam: Earth System Governance Project.

Böhmelt T. and Pilster U. (2010), "International Environmental Regimes: Legalisation, Flexibility and Effectiveness", *Australian Journal of Political Science*, 45:2, σ. 245-260.

Cardesa-Salzmán A. (2011), "Constitutionalising Secondary Rules in Global Environmental Regimes: Non-Compliance Procedures and the Enforcement of Multilateral Environmental Agreements", *Journal of Environmental Law*, 24:1, σ. 103-132.

Chayes A. and Chayes A.H. (1993), "On Compliance", *International Organization*, 47:2, σ. 175-205.

Chipperfield M.P. (2015), "Quantifying the Ozone and Ultraviolet Benefits Already Achieved by the Montreal Protocol", *Nature Communications*, 6, άρθρο 7233.

Davies P. (2013), "Non-Compliance – A Pivotal or Secondary Function of CoP Governance", *International Community Law Review*, 15, σ. 77-101.

Dill J. (2015), "The Janus Faced Nature of War and International Law", *Inspires: The Magazine for Oxford Politics and International Relations Alumni*, 5, σ. 9-11.

Fitzmaurice M. (2009), "Non-Compliance Procedures and the Law of Treaties", στο Treves T. et al (eds), *Non-Compliance Procedures and Mechanisms and the Effectiveness of International Environmental Agreements*, Hague: TMC Asser Press, σ. 453-482.

Fitzmaurice M. and Redgwell C. (2000), "Environmental Non-Compliance Procedures and International Law", *Netherlands Yearbook of International Law*, 31, σ. 35-65.

Fodella A. (2009), "Structural and Institutional Aspects of Non-Compliance Mechanisms", στο Treves T. et al (eds), *Non-Compliance Procedures and*

- Mechanisms and the Effectiveness of International Environmental Agreements*, Hague: TMC Asser Press, σ. 355-373.
- Gehring T. (2008), "Treaty-Making and Treaty Evolution", στο Bodansky D. et al (eds), *The Oxford Handbook of International Environmental Law*, Oxford: Oxford University Press, σ. 467-497.
- Goeyten N. and Maes F. (2011), "Compliance Mechanisms in Multilateral Environmental Agreements: An Effective Way to Improve Compliance?", *Chinese Journal of International Law*, 10, σ. 791-826.
- Goote M. (1999), "Non-Compliance Procedures in International Environmental Law: The Middle Way between Diplomacy and Law", *International Law FORUM du droit international*, 1, σ. 82-89.
- Helm C. and Sprinz D. (2000), "Measuring the Effectiveness of International Environmental Regimes", *Journal of Conflict Resolution*, 44:5, σ. 630-652.
- Ivanova M. (2013), "The Contested Legacy of Rio+20", *Global Environmental Politics*, 13:4, σ. 1-11.
- Iwata H. and Okada K. (2014), "Greenhouse Gas Emissions and the Role of the Kyoto Protocol", *Environmental Economics and Policy Studies*, 16, σ. 325-342.
- Jackson W. and Bührs T. (2015), "International Environmental Regimes: Understanding Institutional and Ecological Effectiveness", *Journal of International Wildlife Law & Policy*, 18:1, σ. 63-83.
- Jacobson J. and Brown Weiss E. (1995), "Strengthening Compliance with International Environmental Accords: Preliminary Observations from a Collaborative Project", *Global Governance*, 1, σ. 119-148.
- Keohane R. and Raustiala K. (2008), "Toward a Post-Kyoto Climate Change Architecture: A Political Analysis", *The Harvard Project on International Climate Agreements*, Discussion Paper 08-01.
- Klabbers J. (2008), "Compliance Procedures", στο Bodansky D. et al (eds), *The Oxford Handbook of International Environmental Law*, Oxford: Oxford University Press, σ. 995-1009.
- Lefebvre R. (2009), "The Practice of the Compliance Committee under the Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change (2006-2007)", στο Treves T. et al (eds), *Non-Compliance Procedures and Mechanisms and the Effectiveness of International Environmental Agreements*, Hague: TMC Asser Press, σ. 303-317.
- Maljean-Dubois S. (2010), "An Outlook for the Non-Compliance Mechanism of the Kyoto Protocol on Climate Change", *Amsterdam Law Forum*, 2:2, σ. 77-80.
- Marauhn T. (2008), "Changing Role of The State", στο Bodansky D. et al (eds), *The Oxford Handbook of International Environmental Law*, Oxford: Oxford University Press, σ. 727-748.

- Marcoux C. and Urpelainen J. (2013), "Non-Compliance by Design: Moribund Hard Law in International Institutions", *The Review of International Organizations*, 8, 163-191.
- Matisoff D. (2010), "Are International Environmental Agreements Enforceable? Implications for Institutional Design", *International Environmental Agreements*, 10, σ. 165-186.
- McEvoy D. (2013), "Enforcing Compliance with International Environmental Agreements Using a Deposit-Refund System", *International Environmental Agreements*, 13, σ. 481-496.
- Milano E. (2009), "The Outcomes of the Procedure and their Legal Effects", στο Treves T. et al (eds), *Non-Compliance Procedures and Mechanisms and the Effectiveness of International Environmental Agreements*, Hague: TMC Asser Press, σ. 407-418.
- Montini M. (2009), "Procedural Guarantees in Non-Compliance Mechanisms", στο Treves T. et al (eds), *Non-Compliance Procedures and Mechanisms and the Effectiveness of International Environmental Agreements*, Hague: TMC Asser Press, σ. 389-406.
- Nollkaemper A. (2002), "Compliance Control in International Environmental Law: Traversing the Limits of the National Legal Order", *Yearbook of International Environmental Law*, 13:1, σ. 165-186.
- Papanikolopulu I. (2009), "Procedures and Mechanisms on Compliance under the 1976/1995 Barcelona Convention on the Protection of the Mediterranean Sea and its Protocols", in Treves T. et al (eds), *Non-Compliance Procedures and Mechanisms and the Effectiveness of International Environmental Agreements*, Hague: TMC Asser Press, σ. 155-168.
- Pitea C. (2009), "Procedures and Mechanisms for Review of Compliance under the 1998 Aarhus Convention on Access to Information, Public Participation and Access to Justice in Environmental Matters", στο Treves T. et al (eds), *Non-Compliance Procedures and Mechanisms and the Effectiveness of International Environmental Agreements*, Hague: TMC Asser Press, σ. 221-249.
- Raustiala K. (2000), "Compliance & Effectiveness in International Regulatory Cooperation", *Case Western Reserve Journal of International Law*, 32, σ. 387-440.
- Romanin-Jacur F. (2009α), "The Non-Compliance Procedure of the 1987 Montreal Protocol to the 1985 Vienna Convention on Substances that Deplete the Ozone Layer", στο Treves T. et al (eds), *Non-Compliance Procedures and Mechanisms and the Effectiveness of International Environmental Agreements*, Hague: TMC Asser Press, σ. 11-32.
- Romanin-Jacur F. (2009β), "Triggering Non-Compliance Procedures", στο Treves T. et al (eds), *Non-Compliance Procedures and Mechanisms and the*

- Effectiveness of International Environmental Agreements*, Hague: TMC Asser Press, σ. 373-388.
- Rosen A. (2015), "The Wrong Solution at the Right Time: The Failure of the Kyoto Protocol on Climate Change", *Policy & Politics*, 43:1, σ. 30-58.
- Sand P. (2008), "The Evolution of International Environmental Law", στο Bodansky D. et al (eds), *The Oxford Handbook of International Environmental Law*, Oxford: Oxford University Press, σ. 29-43.
- Terpan F. (2015), "Soft Law in the European Union – The Changing Nature of EU Law", *European Law Journal*, 21:1, σ. 68-69.
- Treves T. (2009), "Introduction", στο Treves T. et al (eds), *Non-Compliance Procedures and Mechanisms and the Effectiveness of International Environmental Agreements*, Hague: TMC Asser Press, σ. 1-8.
- Ulfstein G. (2008), "Treaty Bodies", στο Bodansky D. et al (eds), *The Oxford Handbook of International Environmental Law*, Oxford: Oxford University Press, σ. 877-892.
- Ulfstein G. and Wreksman J. (2005), "The Kyoto Compliance System: Towards Hard Enforcement", in Stokke O.-S. et al (eds), *Implementing the Climate Regime: International Compliance*, London: Earthscan, σ. 39-62.
- Urbinati S. (2009), "Procedures and Mechanisms Relating to Compliance under the 1997 Kyoto Protocol to the 1992 United Nations Framework Convention on Climate Change", στο Treves T. et al (eds), *Non-Compliance Procedures and Mechanisms and the Effectiveness of International Environmental Agreements*, Hague: TMC Asser Press, σ. 63-84.
- Vezirgiannidou S.-E. (2009), "The Climate Change Regime post-Kyoto: Why Compliance is Important and How to Achieve It", *Global Environmental Politics*, 9:4, σ. 41-63.
- Victor D. (1996), "The Early Operation and Effectiveness of the Montreal Protocol's Non-Compliance Procedure", *International Institute for Applied Systems Analysis*, ER-96-2.
- Yoshida O. (2011), "Procedural Aspects of the International Legal Regime for Climate Change: Early Operation of the Kyoto Protocol's Compliance System", *Journal of East Asia & International Law*, 4:1, σ. 41-61.
- Young O. (2014), "The Effectiveness of International Environmental Regimes: Existing Knowledge, Cutting-edge Themes, and Research Strategies", στο Betsill M. (eds), *Advances in International Environmental Politics*, 2nd edition, Basingstoke: Palgrave Macmillan, σ. 273-299.

Διεθνείς συμφωνίες:

Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change (Kyoto, Japan, 11 December 1997), *ILM* 37 (1998) 22, in force 15 February 2005.

Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer (Montreal, Canada, 16 September 1987), *ILM* 26 (1987) 1541, in force 22 September 1989.

Κείμενα διεθνών οργάνων και οργανισμών:

UNEP (2007), *Compliance Mechanisms under Selected Multilateral Environmental Agreements*, DEL/0931/NA.

UNEP, *First Meeting of the Parties to the Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer*, UNEP/OzL.Pro.1/5, 6 May 1989.

UNEP, *Report of the 2nd Meeting of the Parties to the Montreal Protocol*, UNEP/OzL.Pro.2/3, 29 June 1990.

UNEP, *Report of the Eighteenth Meeting of the Parties to the Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer*, UNEP/OzL.Pro.18/10, 16 November 2006.

UNEP, *Report of the Implementation Committee under the Non-Compliance Procedure for the Montreal Protocol on the Work of Its Thirty-Seventh Meeting*, UNEP/OzL.Pro/ImpCom/37/7, 30 October 2006.

UNEP, *Report of the Nineteenth Meeting of the Parties to the Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer*, UNEP/OzL.Pro.19/7, 21 September 2007.

UNFCCC, *Report of the Conference of the Parties on its seventh session, held at Marrakesh from 29 October to 10 November 2001*, FCCC/CP/2001/13/Add.3.

UNFCCC, *Report of the Conference of the Parties serving as the meeting of the Parties to the Kyoto Protocol on its first session, held at Montreal from 28 November to 10 December 2005*, FCCC/KP/CMP/2005/8/Add.3.

UNFCCC, *Report of the Conference of the Parties serving as the meeting of the Parties to the Kyoto Protocol on its second session, held at Nairobi from 6 to 17 November 2006*, FCCC/KP/CMP/2006/10/Add.1.

Από το διαδίκτυο:

UNEP, Ozone Secretariat, <http://ozone.unep.org/en/implementation-committee-under-non-compliance-procedure-montreal-protocol-impcom> (19/08/2015).

UNEP, Ozone Secretariat, *Decisions – Article 8: Non-Compliance*, <http://ozone.unep.org/en/handbook-montreal-protocol-substances-deplete-ozone-layer/1549> (1/09/2015).

- UNEP, Ozone Secretariat, *Decisions on Non-Compliance: Russian Federation*, <http://ozone.unep.org/en/handbook-montreal-protocol-substances-deplete-ozone-layer/1746> (1/09/2015).
- UNFCCC, *Compliance under the Kyoto Protocol*, http://unfccc.int/kyoto_protocol/compliance/items/2875.php (31/08/2015).
- UNFCCC, Kyoto Protocol, Compliance, *Facilitative Branch*, http://unfccc.int/kyoto_protocol/compliance/facilitative_branch/items/3786.php (1/09/2015).
- UNFCCC, Kyoto Protocol, Compliance, *Introduction*, http://unfccc.int/kyoto_protocol/compliance/items/3024.php (31/08/2015).
- UNFCCC, Kyoto Protocol, Compliance, Enforcement Branch, *Question of Implementation – Greece*, http://unfccc.int/kyoto_protocol/compliance/enforcement_branch/items/5455.php (1/09/2015).
- UNFCCC, Kyoto Protocol, Compliance, *Questions of Implementation*, http://unfccc.int/kyoto_protocol/compliance/questions_of_implementation/items/5451.php (1/09/2015).
- UNFCCC, Kyoto Protocol, Doha Amendment, *Status of the Doha Amendment*, http://unfccc.int/kyoto_protocol/doha_amendment/items/7362.php (27/09/2015).